8. ULUSLARARASI
TÜRK DÜNYASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

9-13 Haziran 2010
Celalabat - Kırgızistan

TÜRK DÜNYASINDA MUHTEMEL İŞ BİRLİĞİ ALANLARI

Sempozyum Tebliğleri

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi
Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü
Celalabat / KIRGIZİSTAN

İstanbul Üniversitesi
İstanbul / TÜRKİYE

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sakarya / TÜRKİYE

Fırat Üniversitesi
Elazığ / TÜRKİYE

Ortaklığı İle...

Editörler:
Prof. Dr. A. Vecdi CAN - Arş. Gör. Kamil TAŞKIN - Arş. Gör. Samet GÜNER

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI

İstanbul - 2011

Bu eser
Bakanlar Kurulu'nun 20.07.1980 tarih ve 8/1307 sayılı kararıyla
kamu yararına hizmet verdiği kabul edilerek vergi muafiyeti tanınmış olan
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI'nın yayınıdır.

Her hakkı mahfuzdur.
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI
müsaadesi olmaksızın tamamen, kısmen veya herhangi bir
değişiklik yapılarak iktibas edilemez.

Yayına Hazırlayan
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI

1. Baskının Yayın Hakkı
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Baskı
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI / AKTİF
Telefon: (0212) 698 93 54

Haberleşme
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
Kemalpaşa Mah. Bukalıdede Sok. No: 4
Saraçhane / İSTANBUL
Telefon: (0212) 511 10 06 (Pbx)
İnternet Adresi: www.turan.org.tr
e-posta: tdav@turan.org

ISBN: 978-975-498-207-7
Milli Yayın No: 2011-34-Y-0147-253

TÜRK DÜNYASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİNİN ANLAMI

Türk Dünyası adına yapılan hiçbir kongre "sadece kongre" değildir. Çok daha derin anlamlar taşır. Bu yıl sekizincisi yapılan kongrenin siyasi çalkantılara denk gelmesine rağmen inatla ve inançla Kırgızistan'ın Celalabat şehrinde yapılmasının arkasında da bu anlam yatmaktadır. En zor anlarında dahi kardeşliğe sırt çevirmeme geleneği bu tür faaliyetlerin her şartta gerçekleştirilmesini bir yükümlülük haline getirmektedir. Bu faaliyetler Türk Dünyasının milletlerarası sistemde hak ve talep ettiği noktaya omuz omuza ve kardeşlik hukuku içerisinde ulaşması için gerekli vasata bilim camiasının yaptığı alçakgönüllü bir katkı olarak telakki edilmelidir. Şüphesiz bu işbirliği siyasi, toplumsal ve iktisadi alanda da yankı bulduğu ölçüde kıymet kazanacak ve on yılların ötesine taşabilen bir stratejik tasavvurun parçası olacaktır. Nasıl ki günümüz bilim insanları bundan 50 hatta 100 yıl önce yapılmış her faaliyetin izini sürerek onlardan hareketle günümüze ve geleceğe ışık tutuyorlarsa bu kongre ve benzeri bilimsel etkinlikler de 50-100 yıl sonra kozasını çatlatacak ve manasını bulacaktır.

Kongre, milletlerarası muhtevası ile Türkçenin değişik lehçelerinin bir arada konuşulduğu bir zemin oluşturma ve Türkçe ile uluslararası bilimsel faaliyet yapma gibi önemli bir geleneği de giderek pekiştirmektedir. Türkiye'de düzenlenen birçok uluslararası kongrede dahi kongre dilinin yalnızca İngilizce olduğu gibi bir garabeti göz önünde bulundurursak Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresinin üstlendiği bu görevin mahiyeti daha anlaşılır olacaktır. Bu görev, "Türkçenin dünya sathında ses bayrağı" olması idealine inananları cesaretlendirmektedir. Bu tavır ayrıca Türk bilim camiasının uluslararası arenada kendi anadilinin berraklığıyla bilimsel faaliyetlerde bulunmasının doyumsuz lezzetini yaşaması hakkına sahip çıkmak anlamına da gelmektedir. Kırık dökük bir İngilizce ile "ne dediğinden çok", "nasıl dediğine" odaklanılan bir tebliği sunmakla anadil coşkusu içinde bir tebliğ sunmak arasındaki farkın takdiri zor olmasa gerektir.

Kongre ile birlikte düzenlenen kültür gezileri ve diğer faaliyetlerin Türkiye Türklerine ata yurtları hakkında gözlem yapma ve somut bilgi edinme imkânı sunması bu kongrelerin diğer bir önemli işlevidir. Kongre vasıtasıyla yüzlerce bilim insanı Kırgızistan'da giderek bu ülkeyi yakından tanıma imkanı bulmuş, oradaki kültürel ve toplumsal gerçekliğe vakıf olarak Türkiye'nin gelecekte bölgede alması gereken bilimsel konuma dair anlayış geliştirmiştir.

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresinin gerçekleşmesinde en büyük pay kuşkusuz Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ve bu kurumun genel başkanı, Türk Dünyasının Dede Korkut'u Prof. Dr. Turan YAZGAN'ındır. Sağlığı da dâhil olmak üzere bütün varlığını Türk varlık ve ülküsüne vakfetmiş olan hocamızın azmi ve çelik iradesi, imkânsız sanılan faaliyetlerin yapılabilirliğinin teminatı olarak Türk Dünyasında işbirliğinin gelişmesi için mücadele edenlere ilham ve cesaret kaynağı olmaya devam etmektedir.

Bu kongreye ve diğer bilimsel faaliyetlere imkânlarının çok üstünde katkı veren Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü ve Sosyal Bilimler Enstitüsü yönetimi de kongrenin kurumsallaşmasında mütevazı hak sahiplerindendir. Burada hakkaniyet adına Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü'nün Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ile işbirliği içinde Azerbaycan, Bosna, Kosova, Arnavutluk, Makedonya, Kırım, Tataristan, Afganistan, Moğolistan, Doğu Türkistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve diğer Türk ellerinden gelen talebelere özellikle lisansüstü eğitim fırsatı vererek Türk Dünyası için imkânlarının üzerinde çaba sarf ettiğini ve etmeye de devam edeceğini özellikle belirtmek gerekir. Bugün Azerbaycan, Kosova, Kazakistan ve Kırgızistan'da bu eğitimi almış gençler kendi ülkeleriyle Türkiye arasındaki kardeşlik bağının temsilcileri olarak Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı fakülteleri ve diğer eğitim kuruluşlarında görevlerini sürdürmektedirler. Sırada doktorasını tamamlamak üzere olan diğer gençler vardır. Bu gençler çok yakın gelecekte yazdıkları kitaplar ile de bulundukları ülkenin eğitim camialarına katkıda bulunacaktır. Sakarya Üniversitesi ayrıca her yıl gönderdiği akademisyenler ile Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın değişik yerlerdeki eğitim kurumlarına güçlü bir destek vermektedir. Üniversitenin bu yönüyle "Türk Dünyası Sakarya Üniversitesi" adını almaya hak kazandığını da rahatlıkla söylemek mümkündür.

Dönem dönem değişik üniversiteler kongre ortağı olarak bu çabalara katılmışlardır. Onlara da teşekkür borcumuz vardır. En zor zamanlarda dahi kongreye katılma konusunda büyük istek gösteren ata yurda sevdalı Türk bilim camiası üyelerine de sonsuz teşekkür ederiz. Bu sayede Kongrenin sürekliliği teminat altına alınmıştır. Kongre Yürütme Kurulunda hiçbir karşılık almadan görev alan genç akademisyenler kongrenin geleceği için iyimser olmamızı da sağlamaktadırlar.

Bu geleneğin gelişerek bütün Türk yurtlarını kapsamasını ve bilimsel katkıları ile geleceğe yön vermesini temenni ediyoruz.

Prof. Dr. Recai COŞKUN
Kongre Koordinatörü

Kongre Hakkında

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Sovyetlerden ayrılan beş bağımsız cumhuriyetin (Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan) çoğunluğunu Türkçe konuşan halklar oluşturuyordu.

Türkiye Türkleri ve bölge halklarının ortak dini, tarihi ve kültürel bağları, uzun bir aradan sonra "Türk Dünyası" kavramını anlamlı ve değerli hale getiriyordu. Ne var ki, tüm iyi niyetli çalışmalara rağmen, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından yaklaşık yıllar sonra bugün, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne "Büyük Türk Dünyası" tahayyülünün çok uzağındayız. Dahası bu dünyanın temellerini oluşturacak sosyal, ekonomik, politik ve teknolojik işbirliklerinin önünde "Çin Seddi" gibi duran dahili ve harici kaynaklı engellerin ortadan kaldırılması noktasında sahip olduğumuz entelektüel birikim nedir?

Önceki yıllarda gerçekleştirilen Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongrelerinde 1990 sonrası şekillenen yeni Türk coğrafyasının siyasi, idari, ekonomik, kültürel ve sosyolojik verileri çıkarılarak mevcut şartlarda Türkiye ve Türk Dünyası ilişkileri ve geleceği tartışmaya açılmıştı.

Düzenlenmiş olan "8. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi"nin amacı ise küreselleşen dünyada Türk Dünyasını Muhtelif iş birliği alanları boyutunu ele almaktır. Bu ana başlık altında, hazırlanan özgün bilimsel tebliğler, bilim hakem kurulunun onayını aldıktan sonra sunulmuş olup, sunulan tebliğler derlenerek bu kongre kitabı ile basılı hale getirilmiştir.

Konu Başlıkları

- Tarihte Türk Girişimciliği.
- Bilim Felsefesi ve Yöntem Bilim.
- Eğitim.
- Ekonomi ve Maliye.
- Girişimcilik ve İşletme.
- Hukuk.
- Muhasebe ve Finans.
- Sağlık.
- Sosyoloji ve Felsefe.
- Turizm.
- Türk Dili ve Türk Kültürü.
- Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi.
- Üretim, Pazarlama ve Tüketici.
- Yönetim ve Organizasyon.

8. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi aşağıda adı geçen dört üniversitelerin işbirliğiyle, 09-13 Haziran 2010 tarihleri arasında, Kırgızistan'ın Celalabat şehrinde bulunan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi'nde gerçekleşmiştir.

Düzenleyici Ortaklar

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi
Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü
Celalabat / KIRGIZİSTAN

İstanbul Üniversitesi
İstanbul / TÜRKİYE

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sakarya / TÜRKİYE

Fırat Üniversitesi
Elazığ / TÜRKİYE

KONGRE ONUR KURULU

Almazbek ATAMBAEV ŞARŞENOVİÇ **(Kırgız Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin 1. Başkan Yardımcısı)**

Cambul ABAKİROV MAKENOVİÇ **(Kırgız Cumhuriyeti Sendikalar Birliği Başkanı)**

Bektur ASANOV CANTÖRÖEVİÇ **(Calal-Abad Vali Vekili)**

Maksat CEENBEKOV BEKKELDİEVİÇ **(Calal-Abad Belediye Başkanı Vekili)**

Necat AKÇAL **(T.C. Bişkek Büyükelçisi)**

Prof. Dr. Turan YAZGAN **(Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Genel Başkanı)**

Prof. Dr. Kantörö Ş. TOKTOMAMATOV **(İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Rektörü)**

Prof. Dr. Tokon KAMÇIBEKOV **(Kırgız İktisat Üniversitesi Rektörü)**

Prof. Dr. Kılıçbay BİSENOV **(Eski Rektör / Kazakistan Milletvekili)**

Prof. Dr. Mehmet DURMAN **(Sakarya Üniversitesi Rektörü)**

Prof. Dr. Yunus SÖYLET **(İstanbul Üniversitesi Rektörü)**

Prof. Dr. A. Feyzi BİNGÖL **(Fırat Üniversitesi Rektörü)**

KONGRE KOORDİNATÖRLERİ

Prof. Dr. Gültekin RODOPLU **(İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, T.D.K.T.S.B.E. Müdürü)**

Prof. Dr. Recai COŞKUN **(Sakarya Üniversitesi, S.B.E. Müdürü)**

Prof. Dr. Sedat MURAT **(İstanbul Üniversitesi)**

BİLİM HAKEM KURULU

- Prof. Dr. A. GÖKLENOV **(Türkmenistan)**
- Prof. Dr. A. Kılıçbay BİSENOV **(Kazakistan)**
- Prof. Dr. A. MAMASIDIKOV **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. A. Vecdi CAN **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Abılay AYDASOV **(Kazakistan)**
- Prof. Dr. Ahmet GÖKÇEN **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Ali ERBAŞ **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Almaz ŞAYHULOV **(Başkurdistan)**
- Prof. Dr. Anarkul URDALETOVA **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Aygün ATTAR **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Bagdat KARPUZULI **(Kazakistan)**
- Prof. Dr. B. KOJAMBERDİYEV **(Kazakistan)**
- Prof. Dr. Berrak KURTULUŞ **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Cemalettin ÇOPUROĞLU **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Cusupbek PİRİMBAYEV **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Gafitullina DİLARA **(Özbekistan)**
- Prof. Dr. Gültekin RODOPLU **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Hadişa NUGMANOVA **(Kazakistan)**
- Prof. Dr. Hakan POYRAZ **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Halit KESKİN **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Harun GÜNGÖR **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Hasan Kürşat GÜLEŞ **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Hüseyin ERGİN **(Türkiye)**
- Prof. Dr. İbrahim TATARLI **(Bulgaristan)**
- Prof. Dr. İlhan ŞAHİN **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. İrfan MORİNA **(Kosova)**
- Prof. Dr. İsmail AKTÜRK **(Azerbaycan)**
- Prof. Dr. Jenis SADUAKASULI **(Kazakistan)**
- Prof. Dr. K. KONKUBAYEV **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Kamil AYDIN **(Türkiye)**
- Prof. Dr. K. TABALDİYEV **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Lev P. KURAKOV **(Çuvaşistan)**
- Prof. Dr. M. Bülent TOKAT **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Manasbek MUSAYEV **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Mehmet ALPARGU **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Muhsin HALİS **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Musa EKEN **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Mustafa ERKAL **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Nurbübü ASİPOVA **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Olcobay KARATAYEV **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN **(Türkiye)**

- Prof. Dr. Recai COŞKUN **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Remzi ATAOĞLU **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Roza NESEPOVA **(Türkmenistan)**
- Prof. Dr. Ruzal YUSUPOV **(Tataristan)**
- Prof. Dr. Salih AYNURAL **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Sedat MURAT **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Selahattin SARI **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Suat CEBECİ **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Süleyman ELİYARLI **(Azerbaycan)**
- Prof. Dr. Süleyman KAYIPOV **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Svetlana ÇERVONOJE **(Rusya)**
- Prof. Dr. Ş. Urpaş JANİYAZKIZI **(Kazakistan)**
- Prof. Dr. Şemseddin HACIYEV **(Azerbaycan)**
- Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Turar KOYÇİYEV **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Uli SCHAMİLOGLU **(ABD)**
- Prof. Dr. Vahit TÜRK **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Valentina TUGUJEKOVA **(Hakasya)**
- Prof. Dr. Vasili GAYFULİN **(Tataristan)**
- Prof. Dr. Veysel BOZKURT **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Viktor BUTANAYEV **(Hakasya)**
- Prof. Dr. Yusuf ALPER **(Türkiye)**
- Prof. Dr. Zamira DERBİŞEVA **(Kırgızistan)**
- Prof. Dr. Zekeriya KİTAPÇI **(Türkiye)**

YÜRÜTME KURULU

- Prof. Dr. Abdilbaet MAMASIDIKOV **(İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi)**
- Doç. Dr. Mehmet YÜCE **(Uludağ Üniversitesi)**
- Doç. Dr. Hayati BEŞİRLİ **(Gazi Üniversitesi)**
- Yrd. Doç. Dr. Asıf YOLDAŞ **(İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi)**
- Yrd. Doç. Dr. Cem AYDEN **(Fırat Üniversitesi)**
- Yrd. Doç. Dr. Cevdet ŞANLI **(Sakarya Üniversitesi)**
- Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAYNAR **(İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi)**
- Yrd. Doç. Dr. Köksal ŞAHİN **(Sakarya Üniversitesi)**
- Yrd. Doç. Dr. Muhittin ZÜGÜL **(Dumlupınar Üniversitesi)**
- Yrd. Doç. Dr. Sevda YAŞAR COŞKUN **(Sakarya Üniversitesi)**
- Dr. Kürşad GÜLBEYAZ **(Sakarya Üniversitesi)**
- Öğr. Gör. Cırgal İSMANOV **(İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi)**
- Öğr. Gör. Çağrı ERGEZER **(İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi)**
- Öğr. Gör. İbrahim KALKAN **(İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi)**
- Arş. Gör. Kamil TAŞKIN **(Sakarya Üniversitesi)**
- Arş. Gör. Şule AYDIN **(Sakarya Üniversitesi)**
- Arş. Gör. Samet GÜNER **(Sakarya Üniversitesi)**

İÇİNDEKİLER

TÜRK DÜNYASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİNİN ANLAMI 3
KONGRE HAKKINDA 5
KONGRE ONUR KURULU 6
KONGRE KOORDİNATÖRLERİ 6
BİLİM HAKEM KURULU 7
YÜRÜTME KURULU 8

COĞRAFYA

ERZURUM'UN TURİZM AÇISINDAN ÖNEMİ
Prof. Dr. Saliha KODAY 19
TÜRKİYE'NİN SİYASİ SINIRLARINA COĞRAFİ BİR BAKIŞ
Yrd. Doç. Dr. Zeki KODAY 27
BİR İPEK YOLU YERLEŞMESİ : BURSA'NIN BUGÜNKÜ İDARÎ COĞRAFYA ANALİZİ
Yrd. Doç. Dr. Zerrin KARAKUZULU - Sevinç PEKEL 33
ДЕНУДАЦИЯ ПРОЦЕССТЕРИНИН ПАЙДА БОЛУШУ, ЖАНА АЛАРДЫН РЕЛЬЕФТИН ӨНҮГҮШҮНДӨГҮ РОЛУ
А.К. ШАРШЕНКУЛОВА - Т.Р. РАХМАНОВ 43
КАРАКУЛЖА ДАРЫЯСЫНЫН БАССЕЙНИНДЕ ЖАРТЫЛЫШТЫК -КАТАСТРОФАЛЫК МҮНӨЗДӨГҮ ТАБИГЫЙ КЫРСЫКТАРДЫ АЛДЫН-АЛА БОЛТУРБАЙ КОЮУНУН АЙРЫМ ЭФФЕКТИВДҮҮ ИШ- ЧАРАЛАРЫ
Т. Р. РАХМАНОВ - А.К. ШАРШЕНКУЛОВА - А. Ж. КЕРИМБЕКОВА 47
ГҮЛЧӨ-КУРШАБ ЖАНА ТАЛДЫК ДАРЫЯ БАССЕЙИНДЕРИНДЕ АЗЫРКЫ МЕЗГИЛДЕ ЖҮРҮП ЖАТКАН ЭКЗОДИНАМИКАЛЫК ПРОЦЕССТЕР
Т.Р. РАХМАНОВ - Р.К. КАЛМУРЗАЕВА - А.Ж. КЕРИМБЕКОВА 51
СҮЗАК РАЙОНУНУН ФИЗИКО-ГЕОГРАФИЯЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ
А.Н. ЧОЙБЕКОВА - К.Н. АРТЫКБАЕВА - Т.Р. РАХМАНОВ 57

DİN BİLİMLERİ

KUTADGU BİLİG'TE ÖLÜM FENOMENİ
Doç. Dr. İsmail TAŞ 65
HOMO RELİGİOSUSUN HOMO CONSUMERİCUSA DÖNÜŞTÜĞÜ KÜRESEL ÇAĞDA İNSANLIK HALİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK
Dr. Ramazan ADIBELLİ 73
TÜRK BİLGİNİ EBÛ YUSR MUHAMMED PEZDEVÎ'NİN İMÂMET / DEVLET BAŞKANLIĞI ANLAYIŞI VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI
Doç. Dr. Selim ÖZARSLAN 79
ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA TAŞINAN KÜLTÜREL UNSUR OLARAK YAĞMUR YAĞDIRMA UYGULAMALARI (TAKMAK KÖYÜ ÖRNEĞİ)
Doç. Dr. Sami KILIÇ 89
OKULDA DEĞERLER EĞİTİMİ
Dr. Sayfilla BAZARKULOV 95
КЫРГЫЗ ЭЛИНИН УЛУТТУК ӨЗГӨЧӨЛҮГҮНҮН ДИНДИК НЕГИЗДЕ ТҮШҮНДҮРҮЛҮШҮ
САМАГАН МЫРЗАИБРАИМОВ 103

ТҮРК ТЕКТҮҮ ЭЛДЕРДИН ИСЛАМ ДИНИН КАБЫЛ КЫЛУУСУ ЖАНА МАТУРИДИЛИК
ЗАЙЛАБИДИН КАСЫМОВИЧ АЖИМАМАТОВ 109
ДИН ЖАНА ТАБИЯТ
ИЛИЯС БАЙМЫРЗАЕВИЧ АЙТИЕВ 115
КЫРГЫЗДАРДЫН ИСЛАМДЫ КАБЫЛ АЛУУСУНДА ЯСАВИЛИК ЖАНА НАКШИБАНДИЛИКТИН РОЛУ
АЛИ ЖУСУБАЛИЕВ 119

EĞİTİM BİLİMLERİ

TOPLUM GÖZÜYLE YATILI İLKÖĞRETİM BÖLGE OKULLARI
Doç. Dr. İ. Bakır ARABACI - Yrd. Doç. Dr. Ahmet AKBABA 131
TÜRK DÜNYASI VE YENİ BİLGİ YÖNETİMİ UYGULAMALARI ÜZERİNE
M. Cabir BİNGÖL 139
EĞİTİM ÖRGÜTLERİNDE ÖĞRETMENLERİN GÜÇLENDİRİLMESİ VE HİZMET İÇİ EĞİTİM
Doç. Dr. Fatma ÖZMEN - Tülin AKGÜL 141
TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE MESLEKİ VE YAYGIN EĞİTİM
Yrd. Doç. Dr. Ahmet AKBABA 149
YAPILANDIRMACI YAKLAŞIMA DAYALI 5E MODELİ İLE İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME 7. SINIF ÖĞRENCİLERİNE SİMPLE PAST TENSE KONUSUNUN ÖĞRETİLMESİ
Öğr. Gör. Onur KÖKSAL 161
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE ATATÜRK'ÜN BAŞLATTIĞI ÇAĞDAŞLAŞMA GİRİŞİMİ VE ATATÜRK'ÜN EĞİTİM İLE İLGİLİ SÖZLERİ
Yrd. Doç. Dr. Yücel Atila ŞEHİRLİ 171
E-DERS İÇERİKLERİNİN TASARIMINDA OLUŞTURMACI YAKLAŞIM KULLANIMI
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin PEHLİVAN - Yrd. Doç. Dr. Alper GÖKSU 183
İLK VE ORTA ÖĞRETİME DEVAM EDEN SOKAK ÇOCUKLARININ İNTERNET BAĞIMLILIĞI
Yrd. Doç. Dr. Ayla AKBAŞ 191
RUSÇA ÖĞRENEN TÜRK ÖĞRENCİLERİN YAZILI SINAV MATERYALİ TEMELLİ FONETİK KARIŞTIRMALARIN ANALİZİ
Öğr. Gör. İlyas YETİMAKMAN 197
TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE MESLEKİ VE YAYGIN EĞİTİM
Yrd. Doç. Dr. Osman MERT - Yrd. Doç. Dr. Erdal BAY - Yrd. Doç. Dr. Semra ALYILMAZ 203
КВАДРАТТЫК ТЕҢДЕМЕЛЕР ЖАНА АЛАРДЫ ЧЫГАРУУ ЖОЛДОРУ
Т.Т. ОМОШЕВ - Д.К. СУЛАЙМАНОВА - Ж.М. КУВАКОВ - С.Ж. КУВАКОВ 215
ERKƏK TOĞLULARDA QARA CİYƏRİN QAPI VENASINDA QANIN HƏCMİ SÜRƏTİNİN TƏYİN EDİLMƏSİ, AMMONYAKIN, SİDİK CÖVHƏRİNİN VƏ QLÜKOZANIN TƏMİZ SORULMASI
TELMAN BAYRAM OĞLU İSGƏNDƏROV - HƏMZƏYEV NAQİF ƏLƏŞRƏF OĞLU 223
БИЛИМ ЖАНА ТАРБИЯ БЕРҮҮНҮН АКТУАЛДУУ МАСЕЛЕЛЕРИ
З.А. АЖЫБАЕВА - С.С. САКИЕВА 227
БЕЙБОЛМЫСТЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ КӨРІНІСТЕРІН ФИЛОСОФИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕ ПАЙЫМДАУ
Б.М. АТАШ 231
БОЛАЛАР ЦЕРЕБРАЛ ФАЛАЖ КАСАЛЛИГИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШ САБАБАЛАРИ ВА КЛИНИК ШАКЛЛАРИ
О. БОТИРОВ НОМЛИ ХДУ - К.П.Н. ДОЦ. К.Ф.ТЕШАБАЕВА
К.П.Н. М.Б РИЗАШОВА 237
КІТАП ҚҰДІРЕТІ
СӘТБАЙ ДАСТАН ЯХИЯҰЛЫ 245
ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ КӨП МААНИЛҮҮЛҮК ЖЕ КӨТӨРҮЛГӨН ПРОБЛЕМАЛАР
БАТМАЖАН КАДЫРБЕКОВА - СЕЙФЕТТИН ГЕЛЕКЧИ 251
ОКУУЧУЛАРДЫ БААЛООНУН СИСТЕМАЛУУ ШАРТЫ
Ч. К. КАРАБЕКОВА - А.А. ТЕМИРОВА 255
ЭКОЛОГИЯЛЫК БУЛГАНЫЧ АЙЛАНА ЧӨЙРӨНҮН ШАРТЫНДА АЯЛДАРДЫН БАЛА ТОНУНУН МОРФОЛОГИЯЛЫК ЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ
Б.К. КЕНЕШБАЕВ 259

ОКУУЧУЛАРДЫН САПАТТУУ БИЛИМ АЛУУСУНА ТААСИР ЭТҮҮЧҮ ИЧКИ ЖАНА ТЫШКЫ ФАКТОРЛОР ТУУРАЛУУ
МИСИРАЛИ КОЛДОШЕВ 263
ӨЗГӨРТҮҮЛӨРДҮ КОЛДОНУУ МЕНЕН II-ТАРТИПТЕГИ ИЙРИЛЕРДИ ОКУТУУ
Т.Т. ОМОШЕВ - Ж.М. КУВАКОВ - С.Ж. КУВАКОВ 269
ОКУУЧУЛАРДЫН МЕЙКИНДИК ЭЛЕСТЕТҮҮЛӨРҮН ӨНҮКТҮРҮҮ
Т.Т. ОМОШЕВ - Ж.М. КУВАКОВ - С.Ж. КУВАКОВ - С.Т. ШАРАПОВ - М.Ш. АБДИЕВА 275
«НООКАТ» БИЛИМКАНАСЫНДА ТАЛАНТТУУ БАЛДАРДЫ ОКУТУУ ТАЖРЫЙБАСЫНАН АЛЫНГАН ПИКИРЛЕР
М.Ш. МАМАЮСУПОВ 279
МАТЕМАТИКАНЫ ОКУТУУДА АТА - МЕКЕНДИ СҮЙҮҮГӨ ТАРБИЯЛОО
Т.Т. ОМОШЕВ - Ж.М. КУВАКОВ - С.Ж. КУВАКОВ 291
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА СТУДЕНТ ЖАСТАРҒА ТҰЛҒАЛЫҚ-БАҒДАРЛЫ ТӘРБИЕ БЕРУ
ШЫНАР ТӨЛЕГЕНҚЫЗЫ МҰҚАНБЕТОВА 295
ТҮЙІНДІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҒДАЙЛАРЫ
ШЫНАР ТӨЛЕГЕНҚЫЗЫ МҰҚАНБЕТОВА 299
МАТЕМАТИКАНЫ ОКУТУУДАГЫ АНАЛОГИЯНЫН РОЛУ
Т.Т. ОМОШЕВ - Ж.М. КУВАКОВ - С.Ж. КУВАКОВ 303
«МАТЕМАТИКА МУГАЛИМИ» АДИСТИГИ БОЮНЧА ОКУП ЖАТКАН 1-КУРСТУН СТУДЕНТТЕРИНЕ «ХИМИЯ» ПРЕДМЕТИНЕН «АТОМДУН ТҮЗҮЛҮШҮ» ТЕМАСЫН ОКУТУУДА ПРАКТИКАЛЫК САБАКТА СЫНЧЫЛ ОЙЛОМ ТЕХНОЛОГИЯСЫН КОЛДОНУУ
ЖЫЛДЫЗ МАРИПОВНА ОРОЗБАЕВА 307
МАРКАЗИЙ ОСИЁ ТАРИХИДА ОТА-ОНАЛАРНИНГ БОЛА ТАРБИЯСИГА ТАЙЁРЛАШ МАСАЛАЛАРИГА ОИД ПЕДАГОГИК ҚАРАШЛАР
М.Б. РИЗАШОВА - Т.Р. АХМЕДОВА - Ш.Б. АБДУКАРИМОВА 317
КЕЙБІР КОНЦЕПТ ШЕҢБЕРІНДЕГІ ЗООНИМДІК МЕТАФОРАЛАР
ГҮЛЖАХАН ЖҰМАШҚЫЗЫ СНАСАПОВА 325
ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІК МӘСЕЛЕСІН ШЕШУДЕГІ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТЫ
МИРАШ ЕМЕШҚЫЗЫ ТАУБАЕВА - САИПЖАМАЛ СҰЛТАНҚЫЗЫ ҚОРҒАНОВА 331
ТАЪЛИМ СОҲАСИДА ТУРКИЙ ХАЛҚЛАР МАЪНАВИЙ ҲАМКОРЛИГИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ПЕДАГОГИК МУАММОЛАРИ
НЕГМАТЖАН ШАДИМЕТОВИЧ АЛМЕТОВ 339
ФИЗИКАНЫ ОКУТУУДА ОКУУЧУЛАРДЫН ДҮЙНӨГӨ ИЛИМИЙ КӨЗ КАРАШЫН КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖАНА ӨНҮКТҮРҮҮНҮН АКТУАЛДУУЛУГУ ЖӨНҮНДӨ
Д. И. СУЛТАНКУЛОВ 345
АДЕП-АХЛАК ЖАНА УКУК ТАРБИЯСЫ ЖӨНҮНДӨ
КОБИЛЖАН КАМАЛИДИНОВИЧ ЮЛДАШОВ 351
ОКУУ - ТАЛАА ПРАКТИКАСЫНДА КӨК - АРТ ӨРӨӨНҮНҮН КУРТ - КУМУРСКАЛАРЫНЫН ТҮРДҮК КУРАМЫН ОКУП ҮЙРӨНҮҮ
К. М. ТАШТАНОВА - К.А. МЫРЗАЕВА 355

HUKUK

AVUKATLIK MESLEĞİNİN GEREKLİLİĞİ
Öğr. Gör. Neriman HANAHMEDOV 361
REKABET KURULU REKABET İHLALİ KARARLARININ İKTİSAT OKULLARI BAĞLAMINDA ÇÖZÜMLENMESİ
Doç. Dr. Sevda Yaşar COŞKUN 373
КМШ ӨЛКӨЛӨРҮНӨ МЫЙЗАМСЫЗ ТРАНЗИТТИК МИГРАЦИЯ
АПАЗБЕК СУБАНОВИЧ ЖЭЭНБЕКОВ 385

İKTİSADİ BİLİMLER

MİLLETLERİN ULUSLARARASI İMAJ ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE'NİN DÜNYADAKİ DEĞİŞEN İMAJI
Yrd. Doç. Dr. Ali CAN 401

AB İSTİHDAM STRATEJİSİ ÇERÇEVESİNDE İŞSİZLİKLE MÜCADELE VE İSTİHDAM POLİTİKALARI (KIRGIZİSTAN İÇİN ÖNERİLER)
Dr. M. Çağlar ÖZDEMİR 409
BANKA ÇALIŞANLARININ PERFORMANSINI ETKİLEYEN ÖRGÜTSEL STRES FAKTÖRLERİNİN VE MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN TESPİTİ
Öğr. Gör. Ali ERBAŞI - Öğr. Gör. Osman ÜNÜVAR - Öğr. Gör. Tugay ARAT 421
STRATEJİK PLANLAMADA PAYDAŞ ANALİZİ VE ETKİN KAYNAK YÖNETİMİ AÇISINDAN ÖNEMİ: TÜRKİYE'DEKİ YEREL YÖNETİMLERDEN ÖRNEKLER VE ÖNERİLER
Öğr. Gör. Ali ERBAŞI - Yrd. Doç. Dr. Recep YÜCEL 431
GİRİŞİMCİLİK VE GİRİŞİMCİ KİŞİLİK GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE İŞSİZLİĞİN ALTERNATİF ÇÖZÜMÜ OLABİLİR Mİ?
Doç. Dr. Harun DEMİRKAYA - Yrd. Doç. Dr. Alim AYDIN 437
KÜRESELLEŞME KARŞITLIĞINDAN KÜRESEL TOPLUMSAL HAREKETLERE: BİR ANALİZ DENEMESİ
Doç. Dr. Mehtap YEŞİLORMAN - Muzaffer Çağlar KURTDAŞ 445
TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİNİN KOOPERATİFLERLE PAZARLANMASI: TRAKYA YAĞLI TOHUMLAR TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ (TRAKYA BİRLİK) ÖRNEĞİ
Öğr. Gör. Dr. Nilüfer SERİNİKLİ 453
OSMANLIDA GİRİŞİMCİLİK VE "MUDAREBE USULÜ"
Dr. Nuri KAVAK 459
SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMİN SAĞLANMASINDA KÜLTÜR TURİZMİNİN YERİ VE ÖNEMİ: KONYA İLİ ÖRNEĞİ
Yrd. Doç. Dr. Şafak ÜNÜVAR 467
ULAŞTIRMA HİZMETLERİ İŞLETMECİLİĞİNDE MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNİN ÖNEMİ: ÖRNEK ALAN ARAŞTIRMASI
Yrd. Doç. Dr. Abdullah KARAMAN - Yrd. Doç. Dr. Şafak ÜNÜVAR
Yrd. Doç. Dr. Mete SEZGİN 475
OSMANLI DÖNEMİNDE VAKIF MUHASEBESİ VE ELVAN BEYOĞLU SİNAN BEY VAKFI ÖRNEĞİ
Prof. Dr. A. Vecdi CAN - Öğr. Gör. Mustafa ZEYTİN 485
KIRGIZİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMNLARI, SON GELİŞMELER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Bekir Cihan UÇKAÇ 495
TÜRKİYE'DEKİ KÜRESELLEŞME KARŞITLARININ KÜRESELLEŞMEYE İLİŞKİN TEMEL YAKLAŞIMLARI
Yrd. Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN - Prof. Dr. Y. Cemalettin ÇOPUROĞLU 505
ORTA ASYA GÜVENLİĞİ VE ALTERNATİF BİR STRATEJİ OLARAK KAMU DİPLOMASİSİ
Arş. Gör. Hayati ÜNLÜ - Uzm. Bekir GÜNDOĞMUŞ 513
TÜRKİYE'DE YANGIN SİGORTASI KULLANIMI VE BİLGİ DÜZEYLERİ
Yrd. Doç. Dr. F. Burak GÜMÜŞ - Öğr. Gör. Ali AKAYTAY - Arş. Gör. Kamil TAŞKIN 523
AVRUPA'NIN ENERJİ GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA HAZAR BÖLGESİ ENERJİ KAYNAKLARININ ROLÜ
Dr. Gadir BAYRAMLI - Alimkul UMAROV 531
STRESİN İŞLETMELERDEKİ MALİYETİ VE ALINABİLECEK ÖNLEMLER
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAYNAR 539
PAZAR ODAKLILIK: ÖNCELLER VE SONUÇLAR BİR MODEL ÖNERİSİ
Şahin EKBER 545
YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE SORUNU
Şennur SEZGİN - Seyfi YILDIZ - Selami SEZGİN 551
TMS 41 ÇERÇEVESİNDE CANLI VARLIKLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ (YARIŞ ATLARI ÖRNEĞİ)
Öğr. Gör. Sema ÜLKÜ - Öğr. Gör. Ali AKAYTAY - Arş. Gör. Kamil TAŞKIN 561
AZERBAYCAN TÜKETİCİSİNİN SATIN ALMA DAVRANIŞLARI
Öğr. Gör. Oqtay QULIYEV - Öğr. Gör. Hayvat NORMATOV 571
TÜRKİYE-AVRASYA ÜLKELERİ ARASINDAKİ EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER
Prof. Dr. Halil SEYİDOĞLU 581

TÜRKİYE'DE KREDİ KARTLARININ YAYGINLAŞMASININ MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER ÜZERİNE ETKİLERİ
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ - Arş. Gör. Efdal POLAT - Arş. Gör. Bilal SOLAK 591
YEREL YÖNETİMLERDE GİRİŞİMCİLİK: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ
Öğr. Gör. Özdemir YAVAŞ - Öğr. Gör. Nilüfer SERİNİKLİ - Hızır GİRGİN 601
NİĞDE KENTİNİN ALGILANAN MARKA KİŞİLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Yrd. Doç. Dr. Murat AKIN - Yrd. Doç. Dr. Asıf YOLDAŞ 609
ЧАРБАЛЫК СУБЪЕКТИЛЕРДИН ИННОВАЦИЯЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН ЭСЕБИНИН ТАРТИБИ
А. А. МАМАСЫДЫКОВ 623
ТИКЕЛЕЙ МАМЛЕКЕТТИК ИНВЕСТИЦИЯЛАР – СОЦИАЛДЫК ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК ПРОГРАММАЛАРЫН ӨРКҮНДӨТҮҮ НЕГИЗИ
Г. К. ТАШКУЛОВА 627
ТҮРКИЯ – ТУРИЗМ ДЕРЖАВАСЫ
А. Г. НИЗАМИЕВ - Д. К. ЭРМЕКБАЕВ 633
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ СОЦИАЛДЫК КЫРДААЛДЫН КЭЭ БИР МАСЕЛЕЛЕРИ
К. Ш. ТОКТОМАМАТОВ - М. Д. КОЧКОРБАЕВА 639
AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATININ RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ KONTEKSTİNDƏ FİNGER - KREİNİN İNDEKSİNİN HESABLANMASI VƏ PERSPEKTİV RƏQABƏTLİ ÜSTÜNLÜYƏ MALİK SAHƏLƏRİN KONYUKTUKASININ MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ
Dos. Dr. ASİMAN AYDIN OĞLU QULİYEV - XALİD SABİR OĞLU KƏRİMLİ 645
QLOBAL BÖHRAN ŞƏRAITINDƏ AZƏRBAYCANIN MALIYYƏ SISTEMININ DÖVLƏT TƏNZIMLƏNMƏSININ PRIORITETLƏRI
GÜLTƏKİN QABİL QIZI MƏMMƏDOVA - Öğr. Gör. HAYVAT NORMATOV 653
TÜRKDİLLİ ÖLKƏLƏRİN QARŞILIQLI TİCARƏT ƏLAQƏLƏRİNİN MÜASIR VƏZİYYƏTİ VƏ İNKIŞAF İSTIQAMƏTLƏRİ
HAMIZ RAMIZ OĞLU MAHMUDOV - ZAMIRBEK HASANOV 663
AVROPA İTTIFAQI VƏ POST-SOVET ÖLKƏLƏRI ARASINDA MÜNASIBƏTLƏRDƏ YENI ƏMƏKDAŞLIQ FORMULASI AXTARIŞI
ŞAHİN VAQİFOĞLU BAYRAMOV - ZAMIRBEK HASANOV 671
СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮГҮҮНҮ ИЛГЕРИЛЕТҮҮДӨ ЧӨЛКӨМДҮК ИНВЕСТИЦИЯЛЫК ПРОГРАММАЛАРДЫН МААНИСИ, АЛАРДЫ ТҮЗҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ
А. С. ЖОЛДОШБАЕВ 681
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ КАМСЫЗДАНДЫРУУ РЫНОГУНУН АБАЛЫ ЖАНА ӨНҮГҮҮ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ
Г. Б. АБДЫРАХМАНОВА - Н. Н. РАЖАБАЛИЕВА 685
ОШ ОБЛУСУНУН ЭГЕМЕНДҮҮЛҮК ЖЫЛДАРЫНДАГЫ ЭЛ АРАЛЫК БАЙЛАНЫШТАРЫ
АЙЖАН ТУРДАЛИЕВНА СУЛТАНОВА - ЖЫРГАЛБЕК БОРОНБАЕВИЧ ИСМАНОВ 689
АТААНДАШТЫК ШАРТЫНДА АЙЫЛ - ЧАРБА ПРОДУКЦИЯЛАРЫН САТЫП ӨТКӨРҮҮ МЕХАНИЗМИН ӨЗДӨШТҮРҮҮ
Т. К. АМИРОВ 697
O'ZBEKISTONDA URBANIZATSIYA TARAQQIYOTI (FARGONA VODIYSI MISOLIDA: 1945 - 1979 YILLAR)
ALIMOVA GULZODA A'ZAMOVNA 701
ЭКОНОМИКАЛЫК АДИСТИКТЕРДИН УЛУТТУК ТАЙПАЛАРЫНДАГЫ СТУДЕНТТЕРДИН КЕСИПТИК САПАТТАРЫН КАЛЫПТАНДЫРУУДА ОРУС ТИЛИНИН ОРДУ
Б. Е. ДАРБАНОВ - А. Ж. АСАНОВ 705
ДҮЙНӨЛҮК ЭКОНОМИКАНЫН ГЛОБАЛИЗАЦИЯСЫНЫН ШАРТТАРЫНДА КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ИШ-АРАКЕТТЕРДИН БАГЫТТАРЫ
А. С. ЖОЛДОШБАЕВ - Ж. Б. ИСМАНОВ 711
БУХГАЛТЕРДИК ЭСЕП: ТАРЫХЫ, АКЫБАЛЫ ЖАНА КЕЛЕЧЕГИ
БОЛОТБЕК ШАКЫЕВИЧ ЖАНУЗАКОВ 719
КЫРГЫЗСТАНДЫН ТҮРК ТИЛДҮҮ ӨЛКӨЛӨР МЕНЕН ТЫШКЫ СООДА ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК БАЙЛАНЫШТАРЫНЫН КЕЛЕЧЕГИ
АДАМ ЗАКИРОВИЧ ЗАКИРОВ - ШАЙЫРГУЛЬ АДАМОВНА ЗАКИРОВА 723

РЫНОК ШАРТЫНДА КЫРГЫЗСТАН АЙЫЛДАРЫНЫН СОЦИАЛДЫК АБАЛЫНЫН ӨЗГӨРҮШҮ
НУРАТБЕК МЕНДИБАЕВ 729
ОШ ОБЛАСТЫНДА ЖЕМИШ-ЖАШЫЛЧА ӨНДҮРҮШҮ ЖАНА АНЫН АБАЛЫ
К. Ш. ТОКТОМАМАТОВ - М. Ж. АБДИЕВ 735
БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИ ДАВРИДА ИЖТИМОИЙ СИЁСАТ
МИНАВАР САЙДУЛЛАЕВНА НАРМУРЗАЕВА 741
ЖАХОНДА ГЛОБАЛ ПРОЦЕССЛАР ВА УНИ МИЛЛИЙ ИКТИСОДИЁТГА ТАЪСИРИ
К. К. НУМОНОВ - АСИФ ЙУЛДОШ 747
АЙЫЛ ЧАРБА ИШКАНАЛАРЫН БАШКАРУУДА БАШТАПКЫ МААЛЫМАТТАРДЫ ИШТЕТҮҮ
С. А. ОМУРЗАКОВ 751
ЖАЛАЛ - АБАД ОБЛУСУНДА УЛУТТУК ТУРИЗМДИ ӨНҮКТҮРҮҮНҮН КЕЛЕЧЕГИ
ТОКТОСУНОВА МЕЙИЗКАН ЖАНЫБЕКОВНА - ЖОЛДОШОВА ТОКТОКАН БЕЛЕКОВНА
ШАРШЕНКУЛОВА АЙШООЛА КАСЫМБЕКОВНА
КАМБАРОВА МАКСУДА КАМБАРОВНА 755
МИНЕРАЛДЫК - СЫРЬЕЛУК, ЖАРАТЫЛЫШ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУУНУН ЭКОНОМИКАНЫН ӨНҮГҮШҮНӨ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ
А. ЗУЛПУКАРОВ - А. Б. КАРБЕКОВА 759
ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ИНТЕГРАЦИЯЛАШ УСЛУБЛАРИ
Т. И. ТИЛЛАВАЛДИЕВА - Т. Р. АХМЕДОВА 761
АЙЫЛ ЧАРБА ИШКАНАЛАРЫНЫН ЖЕМИШ-ЖАШЫЛЧА ӨНДҮРҮШҮНДӨ ФИНАНСЫЛЫК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ БАШКАРУУ МАСЕЛЕЛЕРИ
С. Т. УМАРОВ - М. Ж. АБДИЕВ 777
КЫРГЫЗСТАНДАГЫ КҮЙҮҮЧҮ ЗАТТАРДЫН КЕН БАЙЛЫКТАРЫНЫН ЭКОНОМИКАЛЫК МААНИСИ
О. ШАМШИЕВ - Г. А. АБДУРАХМАНОВ - Д. К. КАМЧИБЕКОВ 781

SANAT TARİHİ

TÜRKİYE'DE EĞİTİM FAKÜLTELERİ LİSANS DÜZEYİNDE MÜZE EĞİTİMİ VE MÜZECİLİK
Dr. Fatih BAŞBUĞ 787
TÜRK KİMLİĞİ İÇİNDE KÜLTÜR VE SANATIN BAĞLAYICI ROLÜ KAPSAMI İÇİNDE 21. YÜZYILA ETKİLERİ
Yrd. Doç. Dr. Şemsettin Ziya DAĞLI 793
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAŞATILAN KONYA KUNDAK DÜRÜSÜ GELENEĞİNİN VE KUNDAK DÜRÜSÜNDE YER ALAN BEBEK İÇ GİYİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Yrd. Doç. Dr. Aysel ÇAĞDAŞ 801
ANADOLU'DA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARINDAN ÖRNEKLER
Öğr. Gör. Gülay TEMİZ 809
MEVLANA MÜZESİNDE BULUNAN MEVLANA'YA ATFEDİLEN CÜBBELERİN MODEL VE KESİM TEKNİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ
Yrd. Doç. Dr. Miyase ÇAĞDAŞ - Arife AKTAŞ 817
ORTADOĞU HALKLARINDA VE TÜRK DÜNYASINDA NEVRUZ
Doç. Dr. Davut KILIÇ 825

TARİH

KAZAKİSTAN, KIRGIZİSTAN VE TÜRKİYE'DE "AYAK BAĞI KESME" ÂDETİ
Doç. Dr. Kemal POLAT 833
ORTA ASYA TARİHİ HAKKINDA 18. VE 19. YÜZYILLARDA YAZILMIŞ OLAN BAZI RUSÇA VE ÇAĞATAYCA ESERLERİN YAZILIMINA GENEL BİR BAKIŞ
Bahattin GENCAL 841
TÜRKİYE VE BALKANLAR'DAKİ İŞLETMELERİN ORTAK TARİHİ: AHİLİK
Okt. Mehmet BAKANLAR - Yrd. Doç. Dr. Recep YÜCEL - Öğr. Gör. Semih BÜYÜKİPEKÇİ 845
KIRGIZİSTAN'IN CELALABAD VİLAYETİNDE YÜRÜTÜLEN ARKEOLOJİK ÇALIŞMALAR
Arş. Gör. Alpaslan AŞIK 849
ÇARLIK RUSYASI'NIN SÖMÜRGE VE ASİMİLASYON POLİTİKALARI
Yrd. Doç. Dr. Cengiz POYRAZ - Öğr. Gör. Fatih ÖZTOP 855

ESKİ TÜRK YAZITLARI VE AZERİ AĞIZLARI
Doç. Dr. Kübra KULIYEVA 865
TÜRK KÜLTÜRÜNDE "ZIRH" (MUKAYESELİ BAZI TESPİTLER VE GÖRÜŞLER)
Yrd. Doç. Dr. Emine Erdoğan ÖZÜNLÜ 871
1918-1920 YILLARI ARASINDA ERMENİLER: ANADOLU'YA GERİ DÖNÜŞLERİ VE DOĞU CEPHESİ
Öğr. Gör. Fatih ÖZTOP 879
AHISKA TÜRKLERİNİN ANAVATANLARINA DÖNÜŞ SORUNU
Doç. Dr. M. Akif KÜTÜKÇÜ - Yrd. Doç. Dr. Yasin POYRAZ 889
XIX. YÜZYIL SONU - XX. YÜZYIL BAŞLARINDA BATI ARAŞTIRMACILARIN İLGİ ODAĞI OLAN ORTA ASYA (OŞ ÖRNEĞİ)
Dr. Dilaram AKRAMOVA 899
OĞUZ YABGU DEVLETİ VE SELÇUKLULARIN İSTİKLÂLİ
Öğr. Gör. Kadir TUĞ 903
TÜRKİSTAN'DA RUS KOLONİ SİSTEMİNİN KURULMASI VE BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİNİN ÇIKIŞ SEBEPLERİ (XIX. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİ)
Ali Rıza YETER 909
ЭТНОКОНФЛИКТЕР - КОНФЛИКТОЛОГИЯДАГЫ ИЗИЛДЕНҮҮЧҮ ПРОБЛЕМА
Г. Т. ТОКТОГУЛОВА - Т. Т. МУРЗАКМЕТОВ 915
İRAQ TÜRKLƏRİNİN TARİXİ
Dr. Naqif HƏMZƏYEV 919
КЫРГЫЗСТАНДЫН МАРТ (2005) ОКУЯСЫНАН КИЙИНКИ САЯСИЙ ӨНҮГҮҮСҮ
С. СМАДИЯРОВ - К. РЫСКУЛОВ 923
СОЦИАЛДЫК КАМСЫЗДОО - СОЦИАЛДЫК СФЕРАДАГЫ МАМЛЕКЕТТИН САЯСАТЫНЫН НЕГИЗИ КАТАРЫНДА (СУЗАК РАЙОНУНУН МИСАЛЫНДА)
А. К. АСКАРОВА - А. Т. МАМЫРАЛИЕВА 927
XIX К. ЭКИНЧИ ЖАРЫМЫНАН XX К. БАШЫНА ЧЕЙИНКИ МЕЗГИЛДЕ ТҮРКСТАН ХАНДЫКТАРЫНЫН САЯСИЙ АБАЛЫ ЖАНА ОСМОН МАМЛЕКЕТИНИН АЛАРГА ЖАСАГАН ДИПЛОМАТИЯЛЫК САЯСАТЫ
РОЗА АБДЫКУЛОВА 931
УМАВИЙЛАР ДАВРИДА ҚОЗИЛИК ТИЗИМИНИНГ РИВОЖИ
ИРОДА АБДУРАШИД ТАШПУЛАТОВА 937

TÜRK DİLİ

AZERİ TÜRKÇESİ VE ORTAK TÜRK DİLİ
Ahmet ŞAHİDOV 943
RUSÇA'NIN KIRGIZCAYA ETKİSİ (KONUŞMA DİLİ BAZINDA BAZI TESPİTLER)
Dr. Öğr. Gör. Abdulselam ARVAS 947
KIRGIZ TÜRKÇESİNDE GO EDATI
Dr. Birol İPEK 951
KARAMANLI TÜRKÇESİ VE AKŞEHİR'DE BİR MEZAR TAŞI KİTABESİ
Yrd. Doç. Dr. Gökhan Tarıman CENİKOĞLU 957
SIKLIK ÇALIŞMALARININ DİL ÖĞRETİMİNDE KULLANILMASI: KIRGIZİSTAN TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ HAZIRLIK SINIFI ÖRNEĞİ
Okt. Osman ARICAN 961
TEODOR GERTSEN'İN LİNO GRAVÜRLERİNDE MANAS DESTANI
Doç. Dr. Mehmet BAŞBUĞ 969
KIRGIZ SÖZLÜ EDEBİYATINDA "AKIYNEK" TÜRÜ İLE TÜRK SÖZLÜ EDEBİYATINDAKİ MANİLER ÜZERİNE
Arş. Gör. Mehmet ÇERİBAŞ 977
ÇOCUK ŞİİRLERİNDE YANSILAMALAR
Nüşabe İSKENDEROVA 987
AYTMATOV'UN "CEMİLE" KARAKTERİYLE İLGİLİ BAZI DÜŞÜNCELER
Arş. Gör. Selman BAŞARAN 993
ÂŞIK EDEBİYATINDA BİR ŞEKİL BİLGİSİ OLAN CIĞALI TECNİS
Öğr. Gör. Seyfettin GELEKÇİ 999

ТИЛДЕГИ МАЕК КЕБИНИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ ЖАНА ЭЛЛИПСИСТИН КОЛДОНУЛУШУ
НУЛИФАР КИЧИКБАЕВА 1007
ТУВАЛЫКТАРДЫН ЫСЫМ КОЮУ САЛТТАРЫ
А. С. ЖОЛДОШБАЕВ 1015
ТҮРК ТИЛДЕРИНДЕГИ ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ ЖАРДАМЧЫ АТООЧТОР
Д. И. АЛТАЕВА - А. А. СУЛТАНОВА 1019
ТАРЫХ КУРСУНДАГЫ ТЕРМИНДЕРДИН, НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮКТӨРДҮН МААНИ-МАҢЫЗЫН ОКУТУУ
АЙЖАН ТУРДАЛИЕВНА СУЛТАНОВА 1027
ТИЛДИК ЭМЕС АДИСТИКТЕРДИН КЫРГЫЗ ТАЙПАЛАРЫНДАГЫ СТУДЕНТТЕРДИН МЕНЕДЖЕРДИК САПАТТАРЫН КАЛЫПТАНДЫРУУДА ОРУС ТИЛИНИН РОЛУ ЖАНА МААНИСИ
Б. Е. ДАРБАНОВ - А. Ж. СТ. АСАНОВ 1033
КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ МЕЙКИНДИК МААНИЛҮҮ ЖӨНДӨМӨЛӨР
РОЗА ТУЯКОВНА ИБРАГИМОВА - Н. КИЧИКБАЕВА 1037
«МАНАС» ЭПОСУНДАГЫ «КӨКӨТӨЙДҮН АШЫ» БӨЛҮМҮНҮН СЮЖЕТТИК ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ
К. Б. КАЛЧАКЕЕВ - СЕЙФЕТТИН ГЕЛЕКЧИ 1043
ТИЛДЕГИ МАЕК КЕБИНИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ ЖАНА ЭЛЛИПСИСТИН КОЛДОНУЛУШУ
НУЛИФАР КИЧИКБАЕВА 1051
КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ПАХТАЧЫЛЫК ЛЕКСИКАСЫ
ЭЛМИРА ХУРИБАЕВА 1055
КОМПОНЕНТИ "КӨЗ" СӨЗҮНӨН ТҮЗҮЛГӨН СОМАТИКАЛЫК ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДИН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ
А. Н. МАМИЕВ - К. Б. КАЛЧАКЕЕВ 1061
МАКАЛ-ЛАКАПТАРДЫН КӨРКӨМ СӨЗ КАРАЖАТТАРЫ МЕНЕН БАЙЛАНЫШЫ
АШИРАЛИ МАМИЕВ - ЧҮРӨК МАМЫРАСУЛОВА 1065
РЕВОЛЮЦИЯЛЫК КОМИТЕТ ККАОНУН УБАКТЫЛУУ БИЙЛИК ОРГАНЫ КАТАРЫ
С. ОСМОНОВ 1069
АЗЫРКЫ ТҮРК ТИЛДЕРИНДЕГИ ЧАКЧЫЛ МАСЕЛЕСИ
ГУЛЬНАЗ ТАЙЫПОВНА ОТОРБАЕВА 1073
С. МҰҚАНОВТЫҢ «АҚҚАН ЖҰЛДЫЗ» РОМАН-ДИЛОГИЯСЫНДАГЫ ДИАЛОГ ҚОЛДАНУ ШЕБЕРЛІГІ
РИТА БЕКЖАНҚЫЗЫ СҰЛТАНҒАЛИЕВА 1079
КЫРГЫЗСТАНДЫН АВТОНОМИЯ МЕЗГИЛИНДЕГИ ТИЛ САЯСАТЫ ЖАНА КАДР МАСЕЛЕСИНИН ЧЕЧИЛИШИ
СЫДЫК СМАДИЯРОВ 1083

OĞUZ YABGU DEVLETİ VE SELÇUKLULARIN İSTİKLÂLİ

Öğr. Gör. Kadir TUĞ*

Özet

II. Göktürk Devletinin yıkılmasından sonra Batı Türkistan'da küçük Türk devletleri ortaya çıkmıştır. Oğuz Yabgu devleti de bunlardan biriydi. Bu devletin komşuları sırasıyla Batıda Hazarlar ve Bulgarlar, doğusunda Karluklar, kuzeyinde Kimekler, güneyinde ise İslâm dünyası bulunmaktaydı.

Bu çalışmamızda Oğuz Yabgu Devleti'nin yaşadığı coğrafyadaki şehirler verilmiştir. Oğuz Yabgu devletinin siyasi tarihi anlatıldı. Selçukluların siyasi mücadelesi ve Selçukluların Oğuz Yabgu devletinden ayrılması ile ilgili bilgi verdik. Özellikle "Selçuk" isminin manası, Selçukluların menşeî, Selçukluların Maveraünnehre inmeleri, burada Karahanlılar ve Gaznelilerle yaptıkları mücadeleler hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

1040'da Selçuklular Dandanakan zaferini kazandıktan sonra Merv şehrinde Büyük Kurultay yapılmıştır. Bu kurultayda, Türk devlet geleneği gereği ülke ve feth edilecek memleketler Selçuklu hanedanına mensup üç bey arasında paylaştırılmıştır.

Bu kurultayda alınan kararlarla Selçuklular ilerde bütün Sünnî İslâm aleminin maddî kuvvet ve kudretini temsil ile onu her türlü iç ve dış tehlikelere karşı koruma görevini üstleneceklerdir.

Anahtar kelimeler: *Oğuz, Oğuz Yabgu Devleti, Kurultay, Selçuk, Sütkent, Karaçuk ve Sarban.*

I- Oğuz Yabgu Devleti

Oğuzlar X. asırda Hazar Denizinin doğusundan başlayıp, Sırderya'nın orta mecralarına kadar olan sahalarda hayatlarını idame ediyorlardı. Oğuzların komşularını şöyle sıralayabiliriz: Batıda Hazarlar ve Bulgarlar, doğusunda Karluklar, kuzeyinde Kimekler, güneyinde ise İslâm dünyası bulunmakta idi[1].

Oğuzlar Seyhun boylarında güçlü bir devlet kurmuşlardı. Komşuları bu devletin gücünden çekiniyorlardı. Abbasi halifesînin Oğuzlara karşı sefere çıkmak için hazırlık yapması ve buz tutmuş geniş İdil nehrini geçip Hazarlara akınlarda bulunmaları devletlerinin gücünü göstermektedir[2].

Oğuzlar X. asrın ilk yarısında Seyhun bozkırları, ile o civardaki Karacuk (Farab) ve Sayram (İsficab) şehirleri havalisinde görünüyorlardı. İslâm coğrafyacılarına göre, Oğuzların sahası, batıda Hazar denizine (bu denizin doğusundaki yarımada Mangışlak ismini almıştır), güneyde Ürgenç şehri ile, bunun kuzey batısındaki Cit kasabasına ve Aral gölünün güneyindeki Baratekin kasabasına, Mavereünnehirde Buhara'nın kuzeyinde Karacuk dağlarının eteğindeki Sabran şehrine kadar yayılmıştı ve Karacuk dağlarından Hazar'a uzanan yarı çöle "Oğuz Bozkırı" (Mafazat'u'l-Guziya) denilmekte idi.

Başlıca Oğuz şehirleri şunlardı: Sabran, Karaçuk, Karnak, Suğnak ve Süt-kenttir[3]. Bu şehirlerin harabelerinde yapılan kazılarda elde edilen arkeolojik bulgular, bu şehirlerde yüksek bir kültür hayatının varlığını göstermektedir. Bu şehirlerde Soğdaklar (Soğd) da yaşıyordu, Oğuzlar bunlara "Sokak" diyorlardı[4].

Oğuz Yabgu devletini kuruluşundan itibaren idare eden hükümdarların adları bilinmiyor. Oğuzların başında yubguların (hükümdar) bulunduğu bir devletleri var idi. Yabguların kışlık

* İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Tarih Bölümü, tukistani07@hotmail.com

[1] M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I,* Ankara 1993, s. 1.

[2] F. Sümer, "Oğuzlar III", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* S. 5, İstanbul 1987, s. 381.

[3] İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültür,* İst. 1998, s. 153; F. Sümer, "Oğuzlar", *İslam Ansiklopedisi,* IX, Eskişehir 1997, s. 381.

[4] F. Sümer, *a.g.m.,* s. 381.

merkezleri Sır-Deryanın ağzına yakın bulunan Yanı-Kent idi. Yabguların Vekillerine "Külerkin" ordu komutanına da Subaşı diyorlardı[5].

Yabgu devletinin komşuları Peçenekler ve Hezarlarla münasebetinin dostane olmadığı görülüyor. İbn Fadlan ile Mesudiye göre (X. asrın ilk çeyreğinde), aralarında savaş eksik değildi. Harezm'in yerli hanedanı Afrigi'ler, Oğuz baskısı altında idiler. Oğuzlar doğudaki Karluklar ile de mücadele halinde idiler. Hatta bir savaşta Oğuz yabgusu vefat etmiştir. Diğer taraftan Kaşgarlı Mahmud, Oğuzlarla Çiğiller arasında köklü bir düşmanlıktan bahseder. Kuzeyde Kimekler ile de bazen hasmane bazen de dostça münasebetlerde bulunuyorlardı[6]. Oğuzlar Peçenekleri yurtlarından çıkarıp, Emban'ın ötesine sürmüşlerdir. Onları burada da rahat bırakmayarak, Karadenizin kuzeyine göç ettirmişlerdi. Oğuz devleti tarihi hakkında bundan fazla bilgi bulunmamaktadır, Cami'u't-Tevârihteki "Destanitarih"inde şu açıklama vardır: Oğuz hükümdarı, Ali Han Amu (Ceyhun) nehrinin öte yakasında yaşayan kalabalık Oğuz kümesinin başına çocuk yaştaki oğlu Kılıç Arslan'ı geçirdi. Kılıç Arslan genç olduğu için kötü hareketler yapmaya başladı. Bu arada beylerin kızlarına da tecavüzde bulunmaya başladı. Bu yüzden halk ona Zalim Şah Melik diye lakap koydular. O, atabeğinin öğütlerine de kulak asmadı. Beylerin kendisini öldüreceğini haber alır almaz, Yeni Kent'e babasının yanına kaçtı. Horasanda 40 000 atlı çıkaran Oğuz kümesinin başına Tuğrul geçti. Bir müddet sonra Ali Han 20000 atlının başına oğlu Şah Melik'i geçirerek Tuğrul'un üzerine yolladı ise de Şah Melik yenildi ve bazı beyleri tutsak edilerek öldürüldü. Ali Han da iki yıl sonra Yeni Kent'te vefat etti[7]. Onun ölümü üzerine Yabgu devleti dağıldı. Bu olaydan sonra Selçuklu ailesinin kendilerine bağlı kütlelerle birlikte 'Cend'den ayrılmaları vuku bulduğu da kaydedilir. Kaşgarlı'nın haritasına (DLT) göre XI. asır ortalarında Kıpçaklar 'Oğuz Bozkırı'nı ve Seyhun nehrinin aşağı yatağını işgal etmişlerdi[8].

II- Selçuklular

a) Selçukluların Menşeî

Selçuklu hükümdar ailesinin atası olan "Selçuk" adının söylenişi münâkaşalara mevzû olmuştur. Onu Türkçe'deki ses uyumu kaidesi üzerine dikkati çeken J. Marquart Selçuk şeklinde söylenmesi üzerinde durmuştur[9]. Sonra W. Barthold, Kâşgarlı Mahmut tarafından tespit edilen 'Selçuk' şeklinin en doğru telaffuzu olduğunu belirtmiştir[10]. L. Rasonyi çeşitli dillere dayanarak, adın 'Selçuk' olması gerektiği üzerinde durmuştur. XII. asır Arap müellifi A. Azîmi ve Farsça Enîsü'l-Kulub yazarı Kadı Burhânüddin'ül-Anevî, tarafından da açıkça kaydedilmiştir[11]. Buna rağmen, İranlı ve Arap müelliflerin büyük çoğunluğu Arap imlâsı ile Selçuk olarak kaydetmişler ve bize de 'Selçuk' olarak telaffuz edilmesi umumî hâl almıştır.

Selçuk şeklinin 'küçük sel' manasına geldiğini ileri süren Rasonyi'e göre, Oğuz başbuğu Selçuk'un Orta Asya da Kırgızlar tarafından bazen Muz (buz) dağ denilen sel-tağ civarında doğmuş ve adını da bu dağdan almış olması muhtemeldir. Rasonyi "Selçuk" sözünün iki şekilde şahıs ismi haline gelebileceğini ifade ediyor: 1) Cins ismi olan 'sel' sözünden çıkabilir. Örnek olarak Karluk adı Özbeklerdeki Buzlak "Buz yığını", Kıpçaklardaki kayan "dağdan inen çay (dere)" demektir. 2) Yer isminden şahıs ismi, şahıs isminden de halk ismi teşekkülü mümkündür. Sobolev Özbeklerden bahsederken Özbeklerin yaşadıkları yerin ismini çok defa şahıs adı olarak aldıklarını ifade ediyor ve bunlar arasında "kartav" ismini de zikrediyor. İsimlerin konmasında doğum anında cevvi hadiselerinde büyük rolü vardır. Kırgızlardan Irgız-boyu 1740'larda Irgız nehri, Turgay da Turgay nehri boyunda doğmuştur[12]. Şu anda da Türk dünyasının bazı yerlerinde çocu-

[5] Komisyon, *Kazakistan Tarihi Oçerkter,* Almatı 1994, s. 66; M.A. Köymen, *a.g.e.,* s. 4; *İbn Fadlan Seyahatnamesi,* çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 1995, s. 38.

[6] İ. Kafesoğlu, *a.g.e.,* s. 153-154.

[7] Raşideddin, *Oğuzname,* çev. Z.V. Togan, İstanbul 1982, s. 71-74; F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler),* İstanbul 1999, V. baskı, s. 85-86.

[8] İ. Kafesoğlu, *a.g.e.,* s. 154-155.

[9] L. Rasonyi, "Selçuk Adının Menşeine Dair", *Belleten,* X (1939), s. 377; İ. Kafesoğlu, *a.g.m.,* s. 353.

[10] İ. Kafesoğlu, "Selçuklular", *Türk Dünyası El Kitabı,* I, Ankara 1992, II. baskı, s. 247.

[11] L. Rasonyi, *a.g.m.,* s. 377-384.

[12] L. Rasonyi, *a.g.m.,* s. 383.

ğun ismi, doğduğu günün önemine bakılarak verilir. Şu anda da Orta Asya coğrafyasının bazı yerlerinde, çocuk doğduktan sonra hangi nesne veya hayvanla karşılaşırsa onun ismi veriliyor. 1040'da kurulan devletin genel adı haline gelen "Selçuk" ismi de muhtemelen bu şekilde konulmuştur. Pelliot da bunun fiilden türetilmiş olduğunu ifade ederek kelimenin "salçug" şekliyle Türkçe'de "mücadeleci" manasında olduğunu belirtmiştir[13].

b) Selçukluların Devlet Kurma Yolundaki Mücadeleleri

Kaynaklarda belirtildiği üzere, Selçuklular, Oğuzların Kınık boyuna mensuplardır[14]. Elimizde bulunan paralar ve damgalar da bunu destekler niteliktedir. Selçuk'un babası Dukak Oğuzlar arasında Temir-Yalıg' lakabıyla anılmakta idi. Bu lakap onun yüksek bir mevki işgal ettiğini göstermektedir. Eski Türk geleneğinde yay hakimiyet alâmeti idi[15]. Bir rivayette Yabgu Hazarlara karşı sefere çıkmak ister. Dukak buna karşı çıkarak kavga eder, beylerin araya girmesiyle olay yatışır, bir şölen sırasında da barışırlar. Ali Sevim ve Erdoğan Merçil bu rivayeti gerçekçi olmayan bir rivayet olarak değerlendirmektedir[16].

X. asrın başların doğan Selçuk, babası Dukak öldüğü zaman 17-18 yaşlarındaydı. Sarayda büyüyen Selçuk üstün vasıflarıyla hükümdarın dikkatini çekmiş, babasının vefatından sonra hükümdar tarafından, Oğuz devleti Subaşılığına tayin edilmiştir. Bu vazifede gösterdiği muaffakiyetler hükümdarın kendisine olan teveccühünü artırdı. Selçuk bir yandan da halkın sevgisini kazanıyordu. Bu durumdan bazı beyler rahatsız oldu. Bir gün Oğuz Yabgusunun sarayına girerek Yabgu'nun hemen yanına oturmuştur. Aslında hatun ve çocuklarından sonra oturması gerekiyordu. Onun bu hareketini saygısızlık olarak değerlendiren Yabgu, devlet adamlarının da etkisiyle bertaraf etme hazırlıklarına başlar. Bunun üzerine Selçuk Kınık boyuna mensup küçük bir kitleyle Cend'e göç etti (985-986).[17] Bu yıllarda Oğuzlar Rus prensi Vlademir ile ittifak ederek İtil Bulgarları üzerine yürümüştür. Bu da Oğuz elinde iç savaş yüzünden bir dağılmanın olduğunu göstermektedir[18].

Selçuk Sırderya'nın sol tarafına yine bir Oğuz şehri olan Cend'e gelişi tarihte mühim bir çağın başlangıcı olmuştur.[19] Yabgu devletinin hükümranlığının zayıf olduğu Cend şehrinde küçük bir beylik kurdu. Burası İslâm âlemine yakın olup, burada İslamiyet hızla yayılmakta idi. Selçuk, Kınık boyu ileri gelenleriyle kengeş yaptılar. Güçlü bir devlet olabilmemiz için İslam dinini kabul etmemiz gerekmektedir diye karara vardılar. Müslümanlıkla müşerref olan Selçuk, Yabgunun vergi memurlarını şehirden kovdu, daha sonra da kendilerine saldıran kâfir Türk ırkdaşlarına karşı başarılı gazalarda bulundu. Bu seferlerin birinde, büyük oğlu Mikail şehid düşmüştür.[20] Selçukluların Samanlı devletinin müsaadesiyle Maveraünnehr'e inmeğe başladıkları sırada, Karahanlılar, Gazneliler, Samanîler devleti ve İran, Maveraünnehr hakimiyeti için birbirleriyle mücadele halindeydiler. Çünkü bu topraklara sahip olan devlet maddî ve manevî güç sahibi olmaktaydı. Bu bölgede münbit araziler vardı, aynı zamanda ticaret yolları üzerinde bulunmaktaydı[21].

Karahanlı-Samanî mücadelesinde Selçukluların Samanilere yardım etmesi üzerine, oğlu Arslan kumandasındaki kuvvetler, Samanîlerin Karahanlılara karşı üstünlük sağlamasına sebep oldu. Bunun üzerine Samanîler, Buhara-Semerkand arasındaki Nur kasabası civarını yurtluk olarak verdi[22].

Bu tarihlerde Karahanlı hükümdarı Harun Buğra Han, Buhara'yı ele geçirerek Samanlı devletine son verdi (999). Arslan yabgu Karahanlılar karşısında yalnız kaldı. Fakat bir süre sonra Sa-

[13] İ. Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 353.

[14] A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu Devleti Tarihi,* Ankara 1995, s. 15; İ. Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 353.

[15] İ. Kafesoğlu, "Selçuklular", *Türk Dünyası El Kitabı,* I, Ankara 1992, II. baskı, s. 247.

[16] A. Sevim, E. Merçil, *a.g.e.*, s. 15.

[17] M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I,* Ankara 1993, s. 24; A. Sevim, E. Merçil, *a.g.e.*, s. 16.

[18] F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler),* İstanbul 1999, V. baskı, s. 87.

[19] A. Sevim, E. Merçil, *a.g.e.*, s. 16.

[20] İ. Kafesoğlu, "Selçuklular", *İ.A.*, X, Eskişehir 1997, s. 355.

[21] M.A. Köymen, *Selçuklular Devri Türk Tarihi,* Ankara 1998, s. 27.

[22] İ. Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 155.

manlı hükümdarı İsmail Muntasır, Arslan Yabgu ile beraber hareket ederek Buhara'yı geri aldılar. Muntasır, Arslan Yabgu'dan yardım alarak Karahanlı askerini Semerkand yakınlarında bozguna uğrattı (1003). Fakat bir müddet sonra Arslan Yabgu siyaset değiştirerek karşı tarafa yardım etmiş, İsmail Muntasırın yenilmesini sağlamış, böylece Samanîlerden kalan son bakiye de tasfiye edilmiş oldu[23].

Siyasî olaylar bu yönde gelişme gösterirken, Oğuz Türklerinden Müslüman olup Müslümanlara katılanlar iki taraf arasında tercüman oluyorlardı. Müslüman olan bir Oğuza "Türkmân oldu" derlerdi. Bunlar Türk olmalarına rağmen, Müslümanlar tarafından "Türkmân" yani Türklere benzeyen mânâsında kullanmışlardır[24].

Selçuklular iki ateş arasında kalmışlardı, Çağrı ve Tuğrul Beyler, kendileri için yurt aramaya karar verdiler. Tuğrul Bey, düşmanlarından ve Karahanlılar'dan gelecek tehlikeleri önlemek için çöllere çekilirken, Çağrı Bey ise 3000 kişilik Türkmen süvarisiyle Ceyhun nehrini geçti. Gaznelilere ait Horasan'ı çiğnedikten sonra Rey ve Azerbaycan yolu ile Anadolu seferine çıktı (1016). Anadolu'da ve Kafkaslarda beş sene kaldıktan sonra Maveraünnehr'e döndü (1021)[25].

Buhara'da bir Karahanlı beyliği kuran ve oldukça kalabalık Türkmen kitlelerine sahip olan Ali Tekin, Arslan Yabgu ile de ittifak kurdu. Karahanlı ve Gaznelilere karşı Maveraünnehir'de hakimiyet kurmayı başardı. Bu olay üzerine telaşa kapılan iki devlet derhal harekete geçerek, Yusuf Kadır Han ile Sultan Mahmud, Semerkand yakınlarında bir toplantı yaptılar (1025). Her iki Hükümdar arasında, kaynaklarda belirtildiği üzere, "İran ve Turan sorunları" üzerine yapılan müzakerelerde şu karara varıldı:

- Ali Tekin'in beyliğine son verilecek, beyliğin başına Yusuf Kadır Han'ın oğlu Yeğen Tekin getirilecek.
- Karahanlı ve Gazneliler için tehlike haline gelen Arslan Yabgu yönetimindeki Türkmenler Horasan'a nakledilecek.
- Amuderya her iki devlet arasında sınır olacak.
- Her iki devlet hükümdarı, antlaşmayı sağlamlaştırmak için akrabalık girişiminde bulunacaklar.
- İlk iki madenin uygulama işini Sultan Mahmut üstlenecek[26].

Bu görüşmeden sonra planı tatbik etmeye başlayan Sultan Mahmut, Arslan Yabguyu bir hileyle yakalatıp, rehin olarak alıkoydu ve onu Hindistan hududunda bulunan Kalincar kalesine göndererek hapsettirdi.[27] Sonra onun oymaklarını yağmalattı, 4000 haneyi Horasan'a naklederek Nesa ve Baverd arasıdaki çöl bölgesini bu Türkmenlere otlak olarak verdi. Türkmenler, Yabgular yönetiminde etrafa akınlar düzenleyerek rahatsız ediyorlardı. Sultan Mahmut bunların üzerine asker sevk etti. Bozguna uğrayan Türkmenler Dehistan ve Balhan dağlarına sığınarak tehlikeyi atlatmışlardır[28]. Selçuklu ailesi ise Ali Tegin'nin (1034) ölümü üzerine Nur'dan Harezm'e göçmek zorunda kaldılar. Burada Şah Melik'in baskınına uğrayıp ağır zayiat verirler. Çoluk ve çocukları ile eşyalarının mühim kısmı Şah Melik'in eline geçer. Bu musibetten sonra kısa zamanda kendilerini toparladılar.[29] Bütün bu olaylar neticesinde Selçuklular Gazneli devletinden izin almaksızın, Horasan'a geçtiler. Başta sayıları az idi, fakat Merv ve Nesa'ya doğru ilerledikçe, beysiz kalan Türkmenlerin iltihakı sonucu sayıları çoğalmıştı[30].

---

[23] M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I,* Ankara 1993, s. 25.

[24] R. Şeşen, *İslam Coğrafyacılara Göre Türkler ve Türk Ülkeleri,* Ankara 1998, s. 198.

[25] N. Öztürk, "Çağrı Bey", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* XVI (1988), s. 42-43.

[26] A. Sevim, E. Merçil, *a.g.e.,* s. 19-20.

[27] Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş,* İstanbul 1981, s. 188-189.

[28] F. Sümer, "Oğuzlar III", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* V, İstanbul 1978, s. 44; A. Sevim, E. Merçil, *a.g.e.,* s. 21.

[29] F. Sümer, *a.g.m.,* s. 44.

[30] İ. Kafesoğlu, "Selçuklular", *İ.A.,* IX, Ekişehir 1997, s. 360.

Selçuklu reisleri Nesa'ya geldikten sonra Horasan vezirine mektup yazarak yersiz kaldıklarını, burada kendilerine yurt verilmesini rica ettiler. Telaşa kapılan Gazneliler, büyük bir ordu hazırladılar. Hacip Bek Toğdı komutasındaki ordu, Selçuklular tarafından ağır mağlubiyete uğratıldı (1035)[31]. Selçuklular bu zaferden sonra bol miktarda ganimet ele geçirdiler. Gaznelilere karşı kazanılan bu zafer, Selçukluların devlet kurma yolunda elde ettikleri çok önemli ve tarihî bir başarıdır. Sultan Mesut, Tuğrul Bey'e Nesa'yı, Çağrı Bey'e Dihistan'ı, Musa İnanç Yabgu'ya da Ferave'yi Dihkan ünvaniyle ıkta olarak verdiğini bildiren bir ferman ile birlikte hilat, külah, değerli at, altın kemer ve sancak gönderdi. Selçuklulara Horasan'da muhtariyet vererek onları, siyasî ve askerî bir güç olarak tanımak zorunda kadı[32].

Bu antlaşmayı müteakiben Türkistan'dan gelen muhacirler ile Horasan dolmuştu, Selçuklular bazı şehirleri de kendi topraklarına dahil ettiler. Bunu haber alan Sultan Mesut büyük bir ordu hazırlayarak Subaşı kumandasındaki bütün Horasan askerlerine hücum etmelerini emretti. Kendisi Hindistan'a sefere çıktı. Serahs'a yaklaşan ordu karşısında, Selçuklular çocuk ve ağırlıklarını Merv'e sevk ederek Serahs önlerinde karşılaştılar. Önce vur kaç taktiğini kullanarak Gazne ordusunun cesaretini kırdılar. 1038 Mayıs'da, sabahtan akşama kadar süren şiddetli savaş neticesinde Subaşı bozguna uğramış, bütün Gazne ordusu dağılmış ve sayısız esir ve ganimet Selçukluların eline geçmiştir[33]. Bu ikinci zafer sonucunda, bağımsızlıklarına kavuştular. Eski Türk devlet anlayışına göre beyler Eski Türk devlet geleneğine göre, kendi aralarında yönetim tarzına göre paylaştılar. Horasan'da Gazne devletinin hakimiyeti sona ermiş oldu. Nişabur'da Tuğrul Bey adına (Büyük Sultan) ünvanıyla hutbe okundu. Abbasî halifesi Tuğrul Bey'e elçi gönderdi, böylece Abbasi halifesi de Selçukluların Horasan'daki hakimiyetini tanımış oldu[34].

Selçukluların üst üste zafer kazanması, Gaznelilerin Horasan'daki itibarını sarstı ve komşularını harekete getirdi. Hatta Karahanlı beyleri sınır ihlallerinde de bulunuyorlardı. Gazne hükümdarı bu siyasî durumu düzeltmek ve Selçukluları Horasandan söküp atmak maksadıyla bütün Türkistan'ı tehdit edebilecek büyüklükte bir ordu hazırlamıştı[35]. Merv yakınlarında iki ordu karşılaştı. Çağrı Bey, savaş planını uygulamaya koyarak çöllere çekilmeye başladı. Aynı zamanda vurkaç taktiğiyle Gazne ordusuna zayiat veriyor, bir yandan da çekildiği yerdeki su kuyularını tahrip ettiriyordu. Nihayet Merv yakınlarındaki Dandanakan kalesi civarında iki ordu meydan muharebesine başladı. Gazne ordusu ilerleme esnasında su sıkıntısıyla karşı karşıya kaldığı için zor durumda idi. Gazne ordusunun durumu böyleyken, Çağrı Bey Gazne ordusundaki Türkmenleri de kendi safına çekmeyi başardı, aç ve susuz kalan Gazne ordusunu perişan etti. Sultan Mesut, ordugahını ve hazinesini savaş meydanında bırakarak, canını zor kurtarabildi (1040)[36].

Selçuklular Cend şehrinden ayrıldıktan sonra girdikleri İslâm âleminde Karahanlı ve Gazneliler ile uzun süreli yapılan çetin mücadelelerin doruk noktasını oluşturan, Dandanakan zaferinden sonra özledikleri tam bağımsızlıklarını kazandılar. Bu zafer, Türk-İslâm ve dünya tarihi açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur[37].

Dandanakan zaferini müteakiben Merv şehrinde bütün Selçuklu başbuğ ve şehzadelerinin de iştirak ettiği Büyük Kurultay'da alınan karar gereği, kazanılan bu tarihi zaferi bildirmek amacıyla Tuğrul Beyin imzasını taşıyan, başta Abbasi halifesi olmak üzere, bütün Karahanlı hükümdar ve şehzadelerine, İran'daki yöresel emirliklere birer fetihname gönderildi[38]. Cihanın fethi ile ilgili Türk fetih anlayışına uygun alınan karar tatbikatından olmak üzere, eski Türk devlet ananesi gereğince, ülke ve ileride fethedilecek memleketler Selçuklu hanedanına mensup üç reis arasında paylaştırıldı: Tuğrul Bey, fiilen ve hukuken Sultan olarak başkent Nişabur'da oturacak ve batı yönündeki ülkelerin fethini üstlenecek; Çağrı Bey Melik ve ordu komutanı sıfatıyla Merv'de otu-

[31] İ. Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 360.

[32] A. Sevim, E. Merçil, *a.g.e.*, 24; İ. Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 361.

[33] O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1999, VIII. baskı, s. 98.

[34] A. Sevim, E. Merçil, *a.g.e.*, s. 24.

[35] O. Turan, *a.g.e.*, s. 103.

[36] F. Sümer, "Oğuzlar IV", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, VI (1987), s. 9.

[37] A. Sevim, E. Merçil, *a.g.e.*, s. 26.

[38] A. Sevim, E. Merçil, *a.g.e.*, s. 25-26.

racak, Serahs ve Belh şehirleri ile Amuderya-Gazne arasındaki memleketleri fetih ile sahip olacak; Musa İnanç Yabgu ise, merkezi Herat olmak üzere, Bust ve İsfizar ile Sistan'a kadar uzanan memleketlere hâkim olacaktı[39]. Hanedanın ikinci derecedeki diğer azalarından İbrahim Yınal Kuzistan'a, Kutalmış (Arslan Yabgunun oğlu) Gurgan ve Damgan'a ve Çağrı Beyin oğlu Kavurd Kirman havalisine tayin edilmişlerdi. Bunlar Sultan Tuğrul beyin emrinde idi[40]. Selçuklu devlet teşkilâtında, deneyimli Samanlı ve Gazneli devlet adamlarından faydalanılmış, devletin önemli makamlarına getirilmiştir.

Sonuç

Gök Türkler yıkıldıktan sonra Oğuz Yabgu Devleti kurulmuştur. Oğuz Yabgu Devleti Aral Gölü civarında faaliyet gösterirken, Selçuklular Oğuz Yabgu Devletinden ayrılarak maveranünnehre geçmişler. Bunlar maveraünnehr'de Karahanlı ve Gaznelilerle mücadele ederek, bu bölgede 1040'ta yapılan Dandanakan savaşıyla fiilen devleti kurmuşlardır. Dandanakan zaferinden sonra yapılan kurultayda alınan kararlarla Selçuklular ilerde bütün Sünnî İslâm aleminin maddî kuvvet ve kudretini temsil ile onu, her türlü iç ve dış tehlikelere karşı koruma görevini üstlenmişlerdir. Bu kararlar Selçukluların torunlarını Viyana önlerine kadar taşıyacak ve aynı zamanda dünya tarihine yön verecek kararlar olmuştur.

Kaynaklar

KAFESOĞLU, İ. (1992), "Selçuklular", *Türk Dünyası El Kitabı,* I, Ankara, II. Baskı.

KAFESOĞLU, İ. (1998), *Türk Milli Kültür,* İstanbul.

KAFESOĞLU, İ. (1997), "Selçuklular", *İ.A.,* IX, Eskişehir.

Komisyon, *Kazakistan Tarihi Oçerkter,* Almatı 1994.

KÖYMEN, M.A. (1993), *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I,* Ankara.

RASONYI, L. (1939), "Selçuk Adının Menşeine Dair", *Belleten X.*

RAŞİDEDDİN, (1982), *Oğuzname,* (çev. Z.V. Togan), İstanbul.

SEVİM, A., Merçil E., (1995), *Selçuklu Devleti Tarihi,* Ankara.

SÜMER, F. (1978), "Oğuzlar III", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* V, İstanbul.

İbn Fadlan Seyahatnamesi, (çev. Ramazan Şeşen), (1995), İstanbul.

SÜMER, F. (1987), "Oğuzlar III", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* S. 5, İstanbul.

SÜMER, F. (1997), "Oğuzlar", *İslam Ansiklopedisi,* IX, Eskişehir.

SÜMER, F. (1987), "Oğuzlar IV", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* VI.

ŞEŞEN, R. (1998), *İslam Coğrafyacılara Göre Türkler ve Türk Ülkeleri,* Ankara.

TOGAN, Z.V. (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş,* İstanbul.

TURAN, O. (1999), *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,* İstanbul, VIII. Baskı.

[39] A. Sevim, E. Merçil, *a.g.e.*, s. 27; "Selçuklular", *İ.A.*, IX, Eskişehir 1997, s. 360.

[40] İ. Kafesoğlu, "Selçuklular", *İ.A.*, IX, Eskişehir 1997, s. 360.

TÜRKİSTAN'DA RUS KOLONİ SİSTEMİNİN KURULMASI VE BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİNİN ÇIKIŞ SEBEPLERİ (XIX. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİ)

Ali Rıza YETER*

Özet

Bu makalede XIX. yüzyılın son çeyreğinde Türkistan'da Rus koloni sisteminin kurulması ve Rus Çarlığı'nın Türkistan'daki sömürgeci siyasetine karşı Türk soylu halkların başlattıkları bağımsızlık mücadelesinin sebeplerini ortaya koymaya çalışılmıştır. Ruslar Türkistan'ı işgal ettikten sonra uyguladıkları politikalarla yerli müslüman halkın üzerinde baskı siyaseti kurdular. Türkistan'ın zengin kaynakları bir taraftan sömülürken diğer taraftan da bölge Ruslaştırılmaya çalışıldı. Bu durum yerli müslüman halkın tepkisine neden oldu. Baskılara dayanamayan yerli halk isyanlara başladı. Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği zamanında yapılan çalışmalarda isyanların çıkış sebepleri olarak müslümanlar arasında hüküm süren dini fanatizm ve onun motifleri gösterilmektedir. Bu çalışmada farklı dönemlerde yazılan eserler karşılaştırmalı metod kullanılarak incelenmiş ve XIX. yüzyılın son çeyreğinde çıkan isyanların temel çıkış nedenlerinin bölgede yerli halk üzerinde uygulanan sömürgeci politikalar, Ruslaştırma ve manevi değerlere yapılan hareketlerin neticesinde çıktığı izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Rusya, Sömürü, Türkistan, Bağımsızlık.*

Rus Çarlığı imparatorluğu XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar Türkistan'ın bütün bölgelerini yerli halkı katlederek, kanlı bir şekilde işgal etti. Ruslar bu bölgede yeni sömürü ve baskı siyasetini yerleştirmeye başladı.

Fakat tarihi kaderleri bir olan yerli Türk soylu halklar birleşip 1873 yılından başlayarak, Rus imparatorluğunun işgallerine karşı birçok isyana başladı. Bu isyanların temel sebebi Türkistan'a merkez Rusya taraflarından göç ettirilen Rusların, yerli halktan alınan yerlere yerleştirilmesi gösterilebilir.

Türkistan'ı Rus imparatorluğunun istila etmesiyle birlikte bölgeye Ruslar göç etmeye başladı. Türkistan hiç şüphesiz doğal kaynakları açısından Ruslar için paha biçilmez bir öneme sahipti. Rus imparatorluğunda hizmet görmüş ve bir dönem de senator vazifesi yapmış K.K. Palen: *"Bu bölgenin kısa zaman içerisinde Rus hakimiyetince kontrol edilebilmesi için bölgedeki Rus halkının sayısının arttırılması gerekiyor"* ifadelerini kullandı [Safarov, 2003:5].

Türkistan'ın Rus hakimiyetine girmesiyle bölgede Rus yönetim idaresinin temeli kuruldu. 21 Ekim 1868'de Rus hükümeti tarafından kabul edilen *"Orenburg ve Batı Sibirya Genel Valiliğin bozkır bölgelerinin idaresi için geçici taslağı uyarınca"* Ural ve Turgay yörelerinin idaresi Orenburg Genel Valiliği'ne, Akmolla ve Semipalatinks yörelerinin yönetimi Batı Sibirya Genel Valiliği'ne geçirildi. Bu dört bölge 25 Mayıs 1891'de merkezi Omsk olacak olan Bozkır Genel Valiliği (Stepnoye General Gubernatorsvo) adı altında idari yapı kurulmuş oldu [Hayit, 1995:157].

Türkistan'ın diğer bölgelerinin, özellikle, Hokand Hanlığından alınan yerlerin idaresi için 12 Şubat 1865'de Isık Göl'ün batısından Ural Gölü'ne kadarki bölgede Orenburg Genel Valiliği'nin denetimindeki Türkistan bölgesi oluşturulur. Rus imparatorluğu Türkistan'daki Hokand Hanlığı'nın ve Buhara Emirliği'nin elindeki yerleri de zaptettikten sonra 11 Temmuz 1867'de aldığı karar ile Türkistan, Sırderya, Yedisu ve Semerkand bölgesinden meydana gelmiş olan bölgeleri *"Tür-*

* Doktora Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı.

kistan Genel Valiliği" olarak değiştirildigine dair karar aldı. 1876 yılında Hokand Hanlığı'nın yıkılmasından sonra *"Fergana Bölgesi"* kuruldu. Bu bölge 1887 yılında Sırderya bölgesiyle birleştirildi. 6 Şubat 1890'da *"Hazar Boyunda Bağımsız Bölge Birliği"* kurulur. Bu bölge de Fergana bölgesi gibi Türkistan Genel Valiliği idaresine girdi. 2 Haziran 1886'da Türkistan Genel Valiliği için 331 maddeden meydana gelen *"Tükistan bölgesinin idare taslağı"* isimli belge kabul edildi [Hayit, 1995:158; Saparaliyev, 2003:43].

Sivil ve askeri yönetim genel ve bölge valilerin denetimine bırakılır. Genel valiler o dönemdeki Rus askerlerinin yöneticileri idi.

Türkistan'da bütün idareyi eline alan Ruslar sadece köy başkanlarını, su idarecisini ve kaza işlerinin görüldüğü mahkeme idaresini seçme hakkını Türkistan halkına bıraktı. Rus idari mekanizması o dönemde de halkın dini inanıçlarını denetim altında tutuyordu. Camilerin inşası genel valiliğinin iznine tabi idi. Türkistan'daki yerli mahkemelerdeki kadıların 30 rubleyi geçmeyen maaşı ile yanlızca ailevi mahkeme işlerine bakmakla mükellef idiler.

Rus idaresinin gerçekleşmesiyle birlikte Türkistan'ın asilzadeler nesli de halkı yönetmekten uzaklaştırıldı. Rus idaresi çoğunluğu kendi çıkarlarını ön planda tutan birtakım Türkistanlıyı ele geçirmeyi başardı. Bunlar kısa bir süre sonra Rus yönetim teşkilatlarına herhangi bir etkisi dokunmayan danışman görevini üslendiler.

Türkistanlılar Rus devleti tarafından yabancı halk ve yabancı madde olarak görüldü. Buna en güzel delil olarak bunları inorodets (yabancı madde) şeklinde adlandırmalarıdır.

Türkistan'daki Rus siyasetinin göze çarpan unsurlarından birisi de ekonomi alanında yürüttükleri ülkeyi sömürgeci durumuna düşürme sürecidir. Sömürgeleştirme iki yönde gerçekleştirilmiştir:

1) Kale inşa etmek amacıyla arazilere el konulması ve oralara Rus Kazaklarının yerleştirilmesi.

2) Merkezi Rusya'dan göç ettirilen Rus köylü ahalisinin Türkistanlıların ellerinden alınan yerlere yerleştirilmesi.

Türkistan'ın sömürgeleştirilmesi 1885 yılından sonra hızlandırılırken sömürgeleştirme belli yörelerde sınırlandırılmamıştı. Rus askerleri ve işçileri ekonomik değeri olan bütün yapıların bulunduğu yerleri zorla ele geçirdi. Yapılan iskan kanunu ile Semipalatinsk, Akmolla, Tobal ve Yedisu bölgelerindeki yerleri göç edenlerin ebedi suretle istifade etmesi istikametinde karar alındı. Kanunların yürürlüğe girmesiyle birlikte göç ettirilen Rus köylülerin yerleştirilme işlerinin daha da hız aldığı görülmekte idi. Sibirya'yı baştan sona kadar çevrileyen demir yolu istasyonlarına yerleştirilen göçmenleri korumak amacıyla da ek kanunlar çıkarıldı. Göç işlerini yürütmek amacıyla Rusya İç İşleri Bakanlığı bünyesinde *"göçmen fonu"* teşkil edildi. Göçmenleri daha kolay yerleştirmek için Sırderya, Fergana ve Semerkant bölgelerine kendi arzularıyla göçecek olanların mahalleri belirlenmişti. Göçmen Rus halkına suni yollar ile sulanan arazilerin de ilaveten verileceği yönündeki hükmü içeren kanun onaylandı. Buna benzer cezbedici ve coşturucu hamlelerin sonucunda 1896-1905 yılları arasında Bozkır Genel Valiliği'nin sınırları içerisine 234 Rus göçmen iskan ettirimişti. Bunun neticesinde Rus hükümeti kendi arzularıyla göç ederek gelen Rus çiftçilerine istekleri doğrultusunda şekillenen kanunların çerçevesinde yerleri paylaşarak dağıttı.

Türkistan bölgesine merkezi Rusya'dan Rus ahalisinin göç ettirilme siyaseti özellikle Yedisu bölgesinde arttırıldı.

Rus imparatorluğunda toprak köleliği mizamının yıkılmasıyla birlikte kapitalizm hızlı inkişaf etti. Pek çok fabrikanın kurulmasıyla üretilen ürünler iç piyasaya yayılarak ilk olarak Türkistan'a ihraç edilmeye başlandı. Rusya kendi ürünlerini satması açısından Türkistan büyük bir öneme sahip bir piyasaydı. Rus imparatorluğundaki kapitalizmin gelişmesi Türkistan'a da yayılmıştı. Bu döneme kadar Türkistan'da çoğunlukla ziraat ve ve hayvancılık gelişmiş durumdaydı. Yörenin iktisadi hayatında pamuğun yeri büyük önem arz etmekteydi. Rusya'dan gelen ticaretle meşgul olan kişiler Türkistan'ın pamuğundan faydalanma niyetindeydi. Buna bağlı

olarak bölgede pek çok tekstil fabrikaları kurdular. Fabrikaların kurulmasıyla birlikte pamuğun rolü Ruslar için büyük bir öneme sahip oldu. Rus imparatorluğu XIX. yüzyılın sonlarına kadar çoğunlukla ABD'den pamuk getirtmekteydi. Fakat ABD'de iç savaşın başlamasıyla üretim azaldığından dolayı Amerika Rusya'ya pamuğu yeterili seviyede ihraç edemez hale geldi. Rusya bu durumdan en çok etkilenen ülkelerin başında gelmekteydi. Bu ahvalden kurtulmak için pamuk gereksinimini temin etmek amacıyla Türkistan'a yöneldi. Rus imparatorluğunun Türkistan'ı işgal etmesinin bir diğer sebebi de bölgede yetiştirilen pamuğun kaliteli olmasıydı. ABD'de meydana gelen kriz ayreten Rusların Türkistan pamuğuna ilişkin ilgisinin de artmasına neden oldu.

Türkistan pamuğunun Rus tekstilindeki artışına işkin verileri aşağıdaki tablodan görebilirsiniz [Yoldaşev, 1989:95].

Yıl	Ölçü	Yıl	Ölçü	Yıl	Ölçü
1869	6,7%	1885	7,7%	1890	24%

Rus imparatorluğu elindeki bütün imkanlarını kullanarak Türkistan'da pamuk üretimine dayanan özgün bir kapitalizm oluşturdu. Rus imparatorluğunun Türkistan'da takip ettiği kapitalimin etkisi köy ve şehirlerde fazla hissedilmedi. Çünkü bu bölgede eski usullerce devam ettirilen iktisadi durum hakimdi. Rusya pamuk yetiştirciliğini cazip kılmak için çiftçilere tohum desteği verdi. Ziraatçinin parası olmadığından bunu doğal yollarla almaya başladı. Bunun ise belli bir yüzdeliği mevcuttu. Bazı sebeplerden dolayı çiftçiler borçlarını ödeyemz duruma geldiklerinden bir süre sonra ellerindeki yerleri borçlarından kurtulmak için satmaya başladılar. Rusların pamuk üretimi dolayısıyla takip ettiği siyaset bir takım ziraatçının topraksız kalmasıyla neticelendi. Bu da ileride vuku bulacak olan 1898 Andican isyanın çıkış sebeplerinden birini teşkil etti.

1886 yılında *"Türkistan bölgesinin idari taslağı"* (Polojeniye ob upravlenii Turkestanskim Kraem) adlı kanun çıkarıldı. Burada Rus imparatorluğunun askeri ve siyasi çıkarlarını gözetilmiş fakat yerli halkın menfatı göz ardı edilmişti [Yoldaşev, 1989:98]. Kanunların doğrultusunda göç ettirilen Rus çiftçilerine iyi yerlere sahip olmalarına olanak sağlandı. Neticede Türkistan'da yaşayan yerli halkın vaziyeti zorlaştı ve köylüler borcundan sıyrılmak için yerlerini satmaya mecbur kaldı. Zenginler daha zengin olurken, fakirler daha da dar zor duruma düştü. Köylülere ağır vergiler konuldu. Göçmen fondun teşebbüsüyle yerli halkın yerlerini ellerinden çıkarmasına sebep oldu. Hayvancılık ekonomisi üzerine toplumsallaşan göçebe yaşamın giderek yok olmasına neden teşkil etti. Çoğunluğu yerleşik olan halkın ellerinde az da olsa karınlarını doyuracak kadar arazileri kalmamış, bunların hepsi iskan ettirilen Rusların menfaati dorultusunda halledilmiş, bu durum onların siyasi ve ekonomik açıdan güçlü duruma gelmesini sağlamıştı.

Bu durum yerli halkın geleneksel bütün iktisadi durumunun harap olmasına neden olmuş, Türkistan onlar için yaşanamaz hale gelmişti. Rus imparatorluğunun izlemiş olduğu siyaset baskıcı yapıya sahipti. Askeri gücüne güvenen Rus hükümeti halka ağır vergiler yüklemiş, sömürmekle de yetinmeyerek bunun yanında yerli feodalları kollamış ve bunlara yaslanarak birleşik yağmacı sistemi oluşturulmuştu. Sömürgeci idare yerli halkı iyice sık bogaz etmiş nefes alamaz duruma getirmişti. Rejime karşı herhangi bir hareket olduğu taktirde isyancılara hemen ceza verilmekte ya da onlar sürgüne gönderilmekteydi. Ayrıca Rus yönetimi milli hareketlere karşılık gösterirken devlet suçu işlemekten hiç sakınmıyordu.

Böyle bir zülme ve adaletsizliğe karşı yerli halk bazen kanuni yollar ile hakkını muhafazaya çalışmıştır. Fakat gerekli olan yerlere dilekçe ile başvurulmasına rağmen herhangi bir olumlu bir cevap alınamamıştır.

Bilindiği gibi Rus imparatorluğu Türkistan'ı himayesisine sokarken bazı manap ve zengin feodallardan büyük yardım sağlamıştı. Onlarda eğer Ruslara yardım edersek bizi yerimizde bırakarak huzur verir düşüncesi yatmaktaydı. Fakat Ruslar kısa süre içinde gerçek amacını göstererek manap ve zengin feodalların elinde olan malını ve mülkünü gaspetmeye başlamıştı. Bu

mesele hakkında meşhur tarihçi K. Moldokasımov düşüncesinde şöyle izaat getirir: *"Rus idaresi Kırgız boylarını idaresine aldığından bu yana halk arasında sözü geçen itibarlı, saygın beyleri, manapları yönetimin güçlendirilmesinde kullanıldı. Böyle bir yol takip ederek halkı yönetmeyi uygun buldu. Zengin manaplara çoğu zaman gönderdiği nam ve ödülllerle durumu idare etti. Bunlar ile yerli hükümet işlerini ve çıkarlarının bir kısmını paylaşıyordu. Örnek olarak Isık Göl'den manap Çınıbay Tilekman uulu, Çuy'dan Dur Sooronbay ile Şabdan Cantay uulu, Baytik Kanay uulu, Çolponkul Tınaalı uulu, Susamır ve Ketmentöbö taraflarından Dıykanbay uulu'nun kardeşleri v.b. kişileri Rus idaresi büyük ölçüde kullandı. Daha sonra XIX. yüzyılın sonlarına doğru 80-90 yılları arasında bunları siyasi arenadan uzaklaştırmaya başladı"* [Moldokasımov, 1991:11].

Yine bu mesele hakkında meşhur tarihçi Ö. Osmonov da ayaklanmaların sebebini Rus yönetiminin Türkistan'da uygulamış olduğu sömürgeci, baskıcı ve yıkıcı siyasete bağlamaktadır [Osmonov, 2001:256].

Kenensariev T., *"XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı XX. Yüzyılın Başında Çarlık Hükümeti'nin Yerleştirme Politikası"* (Pereselençiskiy Vopros v Politike Tsarskogo Parvitelstva Btoroy Polovını XIX-Naçala XX v) adlı çalışmasında ayaklanmalara katılım işinde bölgesel farklılıkların oluştuğunu ifade eder.

Örneğin, Andican isyanına Kökart ahalisinden çok sayıda katılım gerçekleştiğini dile getirirken, Rus Çarlığı'nın sömürgeci sisteminin Fergana bölgesinde gün geçtikçe kuvvetlenmesiyle Ketmentöbö ve Kökart bölgesi halkının ve ileri gelenlerin hoşnutsuzluğu arttığını ve bunu doğuran sebebin hiç şüpesiz bu bölgeye plansız şekilde iskan ettirme hareketlerinin diğer bölgelere nazaran daha çok olmasından, kaynaklandığını idda etmektedir [Kenensariyev, 1989:50-55].

Kenasariev T. ile Avazov E. *"Andjiyan Kötörülüş cana Kırgızlar" (Andican İsyanı ve Kırgızlar)* adlı eserinde ayaklanmanın çıkış sebebini Rus Çarlığı'nın Türkistan'da yürütmüş olduğu Ruslaştırma siyasetinden kaynaklandığı belirtirler. Ruslaştırma hedefi geniş ve uzak ölçekte olup ona stratejik anlam verildi.

Türkistanlıların adım adım ekonomik, sosyal ve milli açıdan Rus imparatorluğu ile tam olarak bütünleşmesi hedef alınırken ideolji, manevi ve din açısından da ona yakın ifadeyle sömürgeleştirme hedefi koyuldu. Ruslaştırmanın temel aracı olarak da (otor) sömürgeleştirme siyasetini gösterirler [Kenasariev ve Avazov, 2002:30].

Rus Çarlık idaresi Türkistan'da yer işleyen Rus çiftçilerine yerli halkın ellerindeki yerleri bir bir el koydu. Kısa bir süre içerisinde ekin ekecek toprağı ve mal otlatacak yaylağı kalmayan yerli halkın Rus yönetimine olan honutsuzluğu daha da artmasına neden oldu.

Dini, dili, medeniyeti ve tarihi münasbetleri biribiriyle benzerlik arz etmeyen Rus ve Türk soylu halkların o zamanda bir yerde birlikte yaşayacak olması beklenmedik bir durumdu. Yerli halkların dini inaçlarına da baskı uygulanmaya başlanmıştı. Rus yönetiminin bu işe kayıtsız münasebette bulunduğundan dolayı ulusları birbirine yakınlaştırmış değildir. Bu ise isyanların meydana gelmesindeki bilinmeyen pek çok sebeplerden biri olarak düşünülmektedir.

Rus Çarlığı'nın izlemiş olduğu sömürgeleştirme siyaseti batı ülkelerinden farklılık arz eder. Rusya kendine yakın coğrafi bölgeleri ele geçirdi. Sibirya, Kafkasya ve Orta Asya gibi bölgeler Rus imparatorluğunun bir parçası durumuna geldi. Bu durum ise Avrupa ülkelerinin hiç birinde görünmemektedir. Bu coğrafi unsurların Rus Çarlık sömürgeci siyasetine uygun bir zemin hazırladığı ifade edilmektedir.

Teknolojik açıdan geride kalan Türkistan halklarınına teknolojik yeniliklerin getirilmesi Rus Çarlık siyasetinin olumlu tarafını oluşturmaktaydı. Doğal zenginliklerin Rusya'ya taşınması amacıyla bu bölgeye demir yolları ağları kururlarak ve bununla birlikte ticari işleri geliştirmek amacıyla şehirlere büyük pazarlar kuruldu [Abdurahmanov, 1994:4]. Olumsuz yönleri ise Türkistan

hanlıklarının Rus imparatorluğu hakimiyetine girmesiyle birlikte bu bölgede yaşayan yerli halklar bağımsızlıklarını kaybettiler. Bu işin neticesinde müslüman Türk halkları bu tarihi süreç döneminde aşağı toplumsal ölçekli halklarla aynı akibeti paylaşmıştı. Yerli halkın elinden kanuni yollarla ya da zor kullanılarak alınan bu güzel ve verimli yerlerin bölgeye iskan ettirilen çiftçi Ruslara nakledilmesiyle neticelendi. Yerlerini bırakmak istemeyen fakir düşürülen yerli ahali köleden hiçbir farkı olmaksızın çalıştırıldı.

XIX yüzyılın son çeyreginde oluşan isyanlar ve milli mücaleler hakkında birtakım ilmi araştırmalar yapıldı. Bunların bazılarına kısaca değinecek olursak: E. Smirnov *"Türkistan'daki Dervişçilik"* (Dervişizm v Turkestane) [Smirnov, 1898:22-24], M. Terentev *"Orta Asya'yı Zaptetme Tarihi"* (İstoriya Zavoyevaniye Srednıy Azii) [Terentev, 1906:57], P.E. Kuznetsov *"Orta Asya'da Kültürlerin ve Dillerin Savaşı"* (Borba Tsivilizatsii i Yazıkov v Tsentralnom Azii) [Kuznetsov, 1912], Taşkent'te neşredilen Turkestanskiye Vedomosti adlı gazetede *"Fergana'daki karışıklıklar"* (Bezporyatki v Fergane) [Turkestanskiye Vedomosti, 1898], Usenbayev K., *"Andican İsyanı"* (Anciyan Kötörülüşü) [Usenbayev, 1993:7].

Bunlar isyanların temelinde yatan sebeplerden birisi olarak müslümanlar arasında hüküm süren dini fanatizm ve onun motiflerini işaret etmektedir. Genel anlamda isyanların Ruslara karşı cihat anlayışıyla meydana geldiğini ileri sürmektedirler.

Rus Çarlığı Türkistan'da sömürgeci siyaset yürüttü. Türk soylu halklar da uygulanan Ruslaştırma, göç ettirilen Ruslara yerli ahaliden alınan yerlerin haksız yere verilmesi ve manevi değerlere yapılan hakaretlerin neticesinde XIX. yüzyılın son çeyreğinde birçok isyan gerçekleştirdi. Bu isyanlar XX. yüzyılın başında oluşturulacak olan milli hareketlere temel teşkil etti.

Kaynaklar

ABDURAHMANOV, Ş. (12.10.1994), "Andican Kötörülüşü Cana Çıybıl Boluş", *Erkin Too,* Bişkek.

BEZPORYATKI v Fergane, *Turkestanskiye Vedomosti,* 1898, № 1663.

HAYİT, Baymirza (1995), *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi,* Ankara.

KENENSARIYEV, T. (1989), Pereselençiskiy Vopros v Politike Tsarskogo Parvitelstva Btoroy Polovını XIX-Naçala XX v. (Na Matirialah Kirgizi), İzv. AN. Kirg. SSR., №1.

KENASARİYEV, T., Avazov, E. (2002), *Andciyan Kötörülüş Cana Kırgızlar,* Oş.

KUZNETSOV, P.E. (1912), *Borba Tsivilizatsii i Yazıkov v Tsentralnom Azii,* Parij.

MOLDOKASIMOV, K. (1991), *Kurmancandın Köz Caşı,* Bişkek.

OSMONOV, Ö.J. (2001), *Kırgızstan Tarıhı,* Bişkek.

SAPARALIYEV, D. (2003), "Sistema Upravleniya Kırgızov v Sostave Rossiskoy İmperii (1855-1917 gg.)", *Kırgız-Türk "Manas" Universitetinin Koomduk İlimder Jurnalı,* № 7, Bişkek.

SMIRNOV, E. (1898), "Dervişizm v Turkestane", Materialı po Musulmanstu, Vıp. 2, Taşkent.

SAFAROV, Ş.G. (2003), Pereselenskaya Politika Rossiyskoy İmperii v Turkistane (Vtoroya polovina XIX-naçalo XX vekov), Aftoreferat Dissertatsii na Soiskaniye Uçenoy Stepeni Doktora İstoriçeskih Nauk, Akademiya Nauk Respubliki Uzbekstan İnstitut İstorii, Taşkent.

TERENTEV, M., (1906), *İstoriya Zavoyevaniye Srednıy Azii,* SPB, T.Z.

USENBAYEV, K. (3 Mart 1993), "Anciyan Kötörülüşü", *Kut Bilim,* Bişkek.

YOLDAŞEV, A.M., (1989), "Sotsiolno-Ekonomiçeskoye Polojeniye v Turkistane Nakanune Anciyanskogo Vosstaniya 1898 g." İstoriya i İstoriografiya Natsionalno-Osvoboditelnıh Dvijenii Vtoroy Polovını XIX-Naçala XX v.v Sredney Azii i Kazahstane: İtogi, Poiski, Perspektivı İzuçeniya, Taşkent.